

KUTADGU BİLİG'DE EĞİTİM VE YÖNETİM ANLAYIŞI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME¹

Dr. Öğr. Üyesi Şengül BÜYÜKBOYACI²

ÖZET

Yönetim süreci, eğitim tarafından şekillendirilen bir süreçtir. Toplumun sağlıklı işleyişi için yönetim ve yöneticinin nitelikleri kadar yönetilen bireylerin özellikleri de hayati öneme sahiptir. İlerlemenin gerektirdiği nitelikler insanlara eğitim yoluyla kazandırılırken, düzenin sürdürülmesi ise yönetimle sağlanır. Dolayısıyla, eğitim ve yönetim kavramları birbirini etkileyen ve iç içe geçmiş iki olgudur.

Bu araştırmanın amacı, geleneksel Türk eğitim ve yönetim anlayışından yola çıkarak günümüzdeki eğitim ve yönetim alanlarındaki sorunlara çözüm önerileri sunmaktadır. Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig eserinde insan odaklı bir yaklaşım benimsemiş olup, öncelikle insanın kişilik ve ahlak eğitimini vurgulamıştır. Ardından, yönetimle ilgili eğitimin önemine dikkat çekmiştir. Eserde, akıl ve bilginin önemi vurgulanmış, insanın mutluluğunu sağlayacak yollar önerilmiştir. Eğitim kavramı, öncelikle ahlaki olgunluğa ve sonra da meslek veya göreve uygun davranışlara odaklanmıştır. İnançlar ve değerler doğrultusunda doğru yolda ilerlemenin, erken yaşlardan itibaren doğru ve disiplinli eğitimle mümkün olduğu vurgulanmıştır.

Eserde ayrıca, devlet yönetiminin temelleri ve yöneticilerin görevleri ile ilgili sorumluluklar ele alınmıştır. Başarılı ve uzun ömürlü bir devletin, ahlaklı ve becerikli yöneticilere dayandığı ve bu niteliklerin eğitimle kazanılabileceği sonucuna varılmıştır. Yönetme kabiliyetine sahip olmanın yanı sıra eğitimle kendini geliştirmenin yönetim işinin temeli olduğu belirtilmiştir.

Araştırmada, doğru ve disiplinli bir eğitim alan insanların, görevlerini başarıyla yerine getirdiklerinde toplumun refahının artacağı ve güçlü bir devletin oluşacağı vurgulanmıştır. Sağlam bir devletin temeli, ahlaklı ve bilgili bireylerden oluşan bir topluma dayanmakta ve bu temelin eğitimle sağlandığı ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Yönetim, Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig.

¹ Bu makale 25-27 Mayıs 2024 tarihlerinde İsviçre-Bern'de düzenlenen ASEAD 13. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumun'da sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

² Süleyman Demirel Ün., ORCID ID: 0000-0002-1683-294X, sengulbuyukboyaci@sdu.edu.tr

Araştırma Makalesi/Research Article, Geliş Tarihi/Received: 11/06/2024–Kabul Tarihi/Accepted: 20/07/2024

AREVIEW ON EDUCATION AND GOVERNANCE PERCEPTION IN KUTADGU BILIG Assist. Prof. Dr. Sengul BUYUKBOYACI

ABSTRACT

The process of governance is shaped by education. The characteristics of both governance and the ruler, as well as those of the governed individuals, are crucial for the healthy functioning of society. While the qualities required for progress are imparted to individuals through education, the maintenance of order is ensured through governance. Therefore, education and governance are interrelated and intertwined concepts.

This study aims to provide solutions to contemporary issues in the fields of education and governance by drawing from traditional Turkish education and governance concepts. Yusuf Has Hacib's work, Kutadgu Bilig, adopts a human-centric approach, emphasizing the importance of personality and moral education. Furthermore, it highlights the significance of education concerning governance. The importance of intellect and knowledge is underscored in the text, along with suggestions for paths to human happiness. The concept of education primarily focuses on moral maturity, followed by behavior appropriate to one's profession or duty. It emphasizes that progressing on the right path, in line with one's beliefs and values, is achievable through proper and disciplined education from an early age.

Additionally, the fundamentals of state governance and the responsibilities of rulers and officials are discussed in the text. It concludes that a successful and long-lasting state relies on virtuous and competent leaders, and that these qualities can be attained through education. It is stated that alongside possessing the ability to govern, continuous self-improvement through education forms the basis of governance.

The study highlights that when individuals receive proper and disciplined education, they contribute to the prosperity of society by successfully fulfilling their duties. It emphasizes that a strong state is built upon a populace comprised of moral and knowledgeable individuals, and that education serves as the foundation for this principle.

Keywords: Education, Governance, Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig.

1.GİRİŞ

Günümüzde, bilim ve teknolojiadaki ilerlemeler hayatımızı kolaylaştırırken, farklı bakış açıları sunarak insanların dünya ile olan etkileşimini değiştirmektedir. Ancak bu değişim, insan topluluklarının faaliyetlerinin birbirine benzer hale gelmesine neden olmaktadır. Benzer şekilde, Tanzimat dönemiyle başlayan Batılılaşma süreci, içerikten ziyade biçimsel değişikliklerle sınırlı kaldı. Eğitim alanında yapılan yüzeysel uygulamalar, Türk toplumunun zihinsel, karakteristik ve kültürel yapısına uygun olmadığı için sorunlara çözüm getirmediği gibi, yeni sorunlara yol açtı. Bugün maarif sahasında karşılaşılan en mühim problemler şunlardır: Milli harsa özgü bir maarif yaklaşımının eksikliği, hangi çeşit bireylerin yetiştirilmek istendiği hususunda belirgin bir yol haritasının olmaması ve çeşitli sorunların geçici çözümlerle ertelenmesi. Eğitim sisteminin geldiği noktada, Türk gençlerinin kendi kültürlerinden uzaklaştığı ve milli kimlikleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları gözlemlenmektedir.

Bu sebeple, günümüzdeki eğitim anlayışı ve kültürel karmaşa sorunlarına çözüm sunmak amacıyla yapılan araştırmada, Türklerin 11. yüzyılda İslamiyet'i benimsedikleri ve bu inançla kültürel ve manevi açıdan zenginleştikleri döneme odaklanılmıştır. Bu dönemde, Orta Asya Türk kültürünün köklü izleri ile İslam'ı kabul etme sürecindeki saf ve temiz zamanlarda eğitim nasıl ele alındığı incelenmiştir. Kutadgu Bilig adlı eser bu çalışmada mercek altına alınmıştır çünkü eser, bir nasihatname olmanın yanı sıra siyasetname özellikleri de taşımaktadır. Bu nedenle, eski Türklerin ve İslamiyet'in etkisi altındaki Türk toplumunun yönetim anlayışı ve değerleri de ele alınmıştır.

Bir devletin uzun ömürlü olması için, işine sıkıca sarılan, doğru karaktere sahip, ahlaklı ve kabiliyetli liderlere ve refah içerisinde idare edilebilecek topluma ihtiyaç vardır. Dolayısıyla, ideal bir insanın varlığı, ideal bir toplumu ve bu toplumu idare etmek için ideal bir yönetimi gerektirir. İnsanın iyiliği temelde yatar, çünkü insan, kültürel değerler ve inançlarla disiplinli ve doğru bir eğitim alarak, genç yaşlardan itibaren aileden başlayarak gelecekte topluma yön verecek ve faydalı işlerde rol alacak şekilde yetiştirilir. Toplumun tüm bireylerinin benimsediği ideal bir düzen oluşturulması hedefi, Sokrates, Platon, Farabi, Yusuf Has Hacib gibi düşünürler tarafından öne sürülmüştür. Ancak bu ideal toplum ve devlet yapılarına tam olarak ulaşamayabilir.

İslami Türk edebiyatının ilk örneklerinden biri olan Kutadgu Bilig, yazıldığı günden bugüne kadar değerini korumuş bir eserdir. Yusuf Has Hacib'in bu eseri, yalnızca kendi dönemine değil, aynı zamanda içerdiği öğütlerle günümüz için de bir kılavuz niteliğindedir. Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacib'in hem kendi zamanına hem de sonraki dönemlere ışık tutan bir rehberdir. Devlet yönetiminden ev idaresine, ahlak eğitiminden astronomiye kadar geniş bir yelpazede bilgi sunan bu eser hakkında bugüne dek birçok çalışma yapılmıştır. Ancak, zengin içeriği sayesinde Kutadgu Bilig, üzerinde daha birçok araştırma yapılabilecek nitelikte bir eserdir. Bu nedenle, bu çalışmada Yusuf Has Hacib'in günümüze ulaşan tek eseri olan Kutadgu Bilig aracılığıyla, onun eğitim ve yönetim anlayışı ile ilgili görüşleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

1.1.Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Kutadgu Bilig'de yer alan eğitim ve yönetim ile ilgili unsurları belirleyerek Yusuf Has Hacib'in satır aralarında verdiği eğitim ve yönetim anlayışına yönelik görüşlerini değerlendirmektir. Bu doğrultuda, çalışmada metin tarama ve fişleme yöntemi kullanılmıştır. Buna göre, Kutadgu Bilig baştan sona okunmuş, Yusuf Has Hacib'in temel felsefesini ve eğitim ve yönetim ile ilgili görüşlerini yansıtan beyitler tespit edilmiştir. Daha sonra bu beyitler konularına göre fişlenmiş ve belirlenen beyitler başlıklara ayrılarak kategorize edilmiştir. Son olarak, bu beyitler eğitim ve yönetim anlayışı açısından değerlendirilmiştir.

2. YUSUF HAS HACİB

Yusuf Has Hacib, Balasagun Kuzorduda dünyaya gelmiş, soylu bir ailenin çocuğudur. Eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla, derin bir bilgi ve erdem sahibidir ve inançlı bir Müslümandır, dinin emirlerine sıkı sıkıya bağlıdır. Toplum içinde saygı ve sevgi kazanmış bir şairdir. Kutadgu Bilig adlı yapıtını ellili yaşlarda yazmaya başladığına göre, Yusuf Has Hacib'in yaklaşık olarak 1015-1017 yılları civarında doğmuş olması muhtemeldir. Yusuf Has Hacib, eserini kısa bir sürede tamamlamış olsa da böyle bir eseri yazmak için derin bir hazırlık ve gözlem gerektiğini bilmelidir.

Bu nedenle, aldığı eğitimin yanı sıra toplumu dikkatlice gözlemleyen, dönemindeki olayları anlamaya ve çözümler üretmeye çalışan bir kişi olarak öne çıkar. Ayrıca, Doğu Türkistan'ın nüfus yapısı, toplumdaki dini dinamikler, İslam'ın yanında Budizm ve diğer dinlerin durumu ve bu dinler arasındaki ilişkiler konularında da bilgi sahibidir. Eserinden anladığımız kadarıyla, Yusuf Has Hacib çok yönlü bir bilgi birikimine sahiptir. Eserinde, her çeşit bilgiyi araştırmak, okumak ve yazmak, güzel yazı ve sanat, retorik ve farklı dillerin alfabelerini bilmek, şiir yazmak, çeşitli bilim dallarıyla ilgilenmek, insan topluluklarının yaşamlarını incelemek, farklı meslekler ve bunların özellikleri hakkında bilgi sahibi olmak, tıpla ilgili bilgilere ek olarak hesap ve geometri öğrenmek, astronomi konularında bilgi sahibi olmak, hatta rüya yorumlamadan şairlerin toplumdaki rolüne kadar geniş bir yelpazede konulara değinir. Bu, Yusuf Has Hacib'in geniş bir bilgi birikimine ve bakış açısına sahip olduğunu gösterir (Yavuz, 2007).

Balasagunlu Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig adlı eserini Balasagun'da yazmaya başlamıştır. 1068'de doğduğu toprakları terk ederek merkezi Kaşgar olan Doğu Karahanlı Devleti'ne gitti. Kısa bir süre orada çalıştıktan sonra, 1069'da eseri tamamladı ve devrin yöneticisi olan Süleyman Arslan Han'ın oğlu olan hakan Tavgaç Buğra Kara Han Ebu Ali Hasan'a sundu. Hakan, eseri beğendi ve Balasagunlu Yusuf'a "has hacib" (mabeynci) unvanını ödül olarak verdi ((Dilaçar 1995). Has Hacıplik, vezirin ardından hükümdara en yakın konumda olan ve hakanın devlet ve dünya işlerini danıştığı yüksek devlet makamıdır. "Hacıplik" terimi, eski Türklerde "kapıcı" anlamına gelen bir kökten gelir ve bazen "mabeyincilik" olarak da bilinir.

Yusuf Has Hacib'in çocukluk ve gençlik yılları Yusuf Kadir Han (ölümü 1032) döneminde geçti. En verimli dönemi, Buğra Tigin Süleyman Tavgaç Buğra Han (1032-1056) devrinde devletin hizmetinde çalıştığı zamandı. Hasan Tavgaç Buğra Han dönemi ise Hacib'in yaşamının sonlarına denk gelmektedir. Yusuf Has Hacib'in 1056-1069 tarihleri arasındaki dönemi, devlet işlerinden ayrı kaldığı bir zaman olmalıydı. Fakat, Hasan Tavgaç Buğra Han'ın (1069-1103) tahta geçmesiyle yeniden meydana çıkar ve Kutadgu Bilig isimli yapıtını yazarak bu hakana sunar. Böylece, yeniden devlet hizmetinde çalışmaya başlar (Yavuz, 2009).

Yusuf Has Hacib'in çağdaşı olan önemli düşünürler arasında Firdevsi (934-1020), El Biruni (972-1048), İbn Sina (980-1037) ve Ömer Hayyam (1040-1123) bulunmaktadır. Eserden hareketle, Yusuf Has Hacib'in bu düşünürlerin eserlerini incelediği ve onları takip ettiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Hacib'in kendisi ile ilgili çok az bilgi mevcuttur. Kutadgu Bilig'de, yazar hakkında bilgiye, 77 beyitlik manzum mukaddimenin 54-63. beyitlerinde ulaşılabilir. Bu beyitler aşağıda verilmiştir (Yusuf Has Hacib, çev., 1998):

- 54 *Dikkatle bak; bu kitabı yazan kişi
İnsanlar arasında ileri gelen hünerli bir kişiymiş.*
- 55 *Bu türlü faziletler ve meziyetlerle
Kendini süslemiş ve mutlu bir hayat sürmüştür.*
- 56 *Doğruluk, hürmet ve zühde sahip olduğu gibi,
Birde takva sahibi, bilgili ve temiz bir kişiymiş*
- 57 *Yaşadığı yer Kuz-Ordu iliymiş
Kendisi asil bir aileden olup dili de buna göredir.*

58 O bir kitabını nazma çekip tamamlamış

Ve doğduğu ilden ayrılmıştır.

59 Esasını yazıp düzenlemiş;

Fakat bu manzume son şeklini Kaşgar ilinde almıştır.

60 Okumuş bunu huzurunda meliğin

Hanlar hanı Tavgaç Kara Buğra Han'ın.

61 Akıla karşı hürmet ve kalemin hakkıdır diye,

Hükümdar ona çok itibar edip çok ihsanlarda bulunmuştur.

62 Ona bu Has Hacib ünvanını vermiş ve

Onu kendi yakınları arasına almıştır.

63 Bundan dolayı ona hürmet ederler

Ve kendisine doğruca Yusuf Has Hacib derler.

Balasağunlu Yusuf Has Hacib, olumlu ve yararlı bir düşünür ve yazardı. Zihni daima gökyüzünde uçmazdı, yeryüzüne bağlıydı ancak sadece dünya zevklerine değil, insanlara, insanlığa, onların iyiliğine bağlıydı. Amacı, bilgi edinerek kendisini geliştirmek, ardından bu bilgi ve erdemle insanlara yardımcı olmak, ihtiyaçlarını karşılamak, açları doyurmak, susuzları sulandırmak, çıplakları giydirmek, onlara iyilik ve doğruluk öğretmektir (Dilaçar, 1995).

Yusuf Has Hacib, "Bilgisizin ibadetle meşgul olmasından, bilgili kişinin uyumasının sevabı daha fazladır" der. Ayrıca, "Bir saat boyunca ilim öğrenmek, bir gecede ibadet ve itaatle geçirilen zamanın sevabından daha değerlidir" diyerek Hz. Muhammed'in öğretilerini takip eder (Külekçi, 2005).

Yusuf Has Hacib, aydın ve düşünür bir kişiliğe sahiptir ve kendi dönemi ve çevresinde bulunan tüm bilgi ve fikirlere ulaşmaya çalışmıştır. Ayrıca, bu bilgilerin bir kısmını doğrudan elde etmiş olması doğaldır. Eserde kullanılan terimlere bakıldığında, bazı bilim dallarının Arapça ve Farsça eserlerden yararlanılarak elde edildiği anlaşılmaktadır. Yusuf Has Hacib'in Arapça ve Farsça dillerini bildiği, İslam dünyasına ait bilim dalları ve edebiyatı takip ettiği, eserinin incelenmesiyle açıkça görülmektedir. Ayrıca, eserde eski Türk kültürü olan burkancılığa ve bu kültürün felsefesine aşina olduğunu gösteren işaretler de bulunmaktadır. Bu özellikle bilgi teorisi açısından belirgin bir etki yaratmaktadır (Arat, 2008).

Yusuf Has Hacib, eserini Türk hükümdarına sunduğunda yaklaşık olarak elli yaşlarındaydı. Ancak, bundan sonra uzun süre yaşamadığına dair söylentiler bulunmaktadır. Onun mezarının Kaşgar'da mı yoksa doğduğu yer olan Balasağun'da mı olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Bazı kaynaklara göre, Yusuf Has Hacib'in 1085 tarihinde 67 yaşında Hakkın rahmetine ulaştığı ve mezarının Kaşgar kentinde olduğu belirtilmektedir (Dilaçar 1995: Kaşgarlı, 2004).

3. KUTADGU BİLİG

Kutadgu Bilig, Türklerin İslam'ı kabul etmelerinden sonra yazılmış ilk Türkçe eser olarak büyük bir öneme sahiptir. Yazıldığı dönemde, Türklerin Orta Asya'dan getirdikleri gelenekler, görenekler, dünya görüşü ve inançların İslam ile nasıl etkileşime girdiğini gösterdiği için son derece değerlidir (Akyol, 2015).

Reşit Rahmeti Arat'a göre, Kutadgu Bilig bir tarih kitabı gibi olayları anlatmaz, coğrafya ya da şehirleri tasvir etmez. Aynı zamanda din adamlarının görüşlerini toplamak veya hâkimlerin fikirlerine dayanmak gibi bir amacı da yoktur. Yusuf Has Hacib, yüksek mevkilere sahip kişilere ahlaki dersler veren sıradan bir nasihatçi değil, insan hayatının anlamını çözümleyen ve toplumun, dolayısıyla devletin içindeki rolünü belirleyen derin bir bilge ve düşündürüdür (Akt. Kafesoğlu, 2002).

Kutadgu Bilig, "kutluk bilgisi" veya "mutlu olma bilgisi" olarak da tanımlanabilir. Eski Türkçe'de "kut" kelimesi saadet, talih, devlet gibi anlamları ifade ederken, "bilig" ise bilgi anlamına gelmektedir. Bazı araştırmacılar, örneğin Vambery, Radloff ve V. Thomsen, "kut" sözcüğünü saadet manasında kullanmışlardır. Barthold'a göre, Kutadgu Bilig terimi, mutlu edici bir bilgi veya padişahlara layık görülen bilgi anlamına gelir. Bu bağlamda, "kut" terimi yapıtta "haşmetmeab" yani majeste kavramını karşılamaktadır. (Kazmaz,2000; Silahdaroğlu,1996; Akt.Kafesoğlu,2002).

Reşat Genç'e göre, Kutadgu Bilig hakkında en doğru değerlendirmeyi İbrahim Kafesoğlu yapmıştır. Genç, Yusuf'un devletin sıfatlarından bahsederken "kut" kelimesini doğrudan "devlet" kelimesinin karşılığı olarak kullandığını belirtir. Ancak burada sözü edilen devlet, "state" anlamındaki devlet değildir. Çünkü Türklerin bu manada "il" veya "el" sözcüklerini kullandıkları bilinmektedir. Buradaki kut, günümüzde "devlet kuşu" deyiminde yer alan devlet anlamındadır. Bu nedenle, kut kelimesini sadece "baht, iyi talih, ikbal, uğurluluk ve saadet" anlamlarıyla değil, esas olarak "siyasi hâkimiyet kudreti, yani devleti yönetme yetkisi ve gücü" manasında değerlendirmek gerekir. (Hassan, 2002).

3.1. Kutadgu Bilig'in Biçimsel Özellikleri

Kutadgu Bilig, mesnevi beyit tarzında Karahan (Hakaniye) Türkçesiyle yazılmış bir eserdir. Eserin orijinal yazma nüshaları bulunamadığı için sonradan kopya edilmiş nüshalar günümüze ulaşmıştır. Bu durum, eserin asıl olarak Yusuf Has Hacib tarafından Uygurca yazıldığına dair tartışmalara neden olmuştur. Bununla birlikte, yapıtın İslami içerik taşıması ve Karahanlılar'ın kendilerini Uygur olarak görmemeleri, yapıtın Arapça olarak yazılmış olabileceği iddialarını ortaya çıkarmıştır (Jamal ve Kafkasyalı, 2016). Yavuz (2013) eserde bulunan yaklaşık 3000 sözcüğün yalnızca 338 tanesinin Arapça, 77 tanesinin ise Farsça kökenli olduğunu belirtmiştir. Bu durum, Yusuf Has Hâcib'in dil ve millet bilincini yansıtan bir gösterge olarak kabul edilmiştir (Paçacıoğlu,1998)

Kutadgu Bilig, bilim dünyasında geniş bir tanınırlığa sahiptir ve hem yerli hem de yabancı birçok araştırmacı tarafından incelenmiş ve yayınlanmıştır (Ercilasun, 1985). 1825 yılından beri, bu eser üzerinde pek çok fikir yürütülmüş ve Türk edebiyatının en çok tartışılan eserlerinden biri olmuştur. Dilbilimciler, tarihçiler, hukukçular ve edebiyatçılar, kendi uzmanlık alanlarına göre Kutadgu Bilig'i değerlendirmiştir (Kafesoğlu, 1980).

Kutadgu Bilig'in tanıtımı ve yaygınlaştırılmasında önemli bir rol oynayan ilk batılı araştırmacı Amedee Jaubert'tir. Jaubert, 1439'da Herat'ta Uygur harfleriyle yazılmış bir nüsha üzerinde çalışarak eseri tanıtmış ve bazı kısımlarını çevirmiştir. Ardından, yapıtla ilgili Rus bilim insanları Berezin (1857) ve İlminsky (1862) çalışmalar yapmıştır.

1870'te Vambery, seçtiği 1000 beyiti Almanca'ya çevirerek eseri tanıtmıştır. Radloff, 1890'da Herat nüshasını Leningrad'da yayımlamış ve ardından aynı nüshayı Mançu harfleriyle farklı bir cilt şeklinde yayımlamıştır (Tuğral, 2008). 1893'te Melioronskiy, 1897'de Alberts ve 1898'de Clermant Ganneau ve Radloff gibi araştırmacılar da yapıtı incelemiştir.

Kutadgu Bilig, mesnevi tarzında kaleme alınmış bir siyasetname olup 6645 beyit içerir. Yusuf Has Hâcib'in yaşamı hakkında bilgi veren bir düzyazı ve 77 beyitlik bir manzum mukaddime de eserin içinde yer alır. Bu kısım, Yusuf Has Hâcib'in kendisi tarafından yazılmamış olup, yazar ve eser hakkında kısa bilgiler sunar. Eserin günümüze ulaşan nüshaları Viyana, Kahire ve Fergana'da muhafaza edilmektedir (Arat, 1991; Ercilasun, 1985).

Eserde Töre, çıkış noktası ve temel zemindir; ulaşılmak istenen amaç yine Töre'dir. Töre'ye göre, herkes doğuştan insan değildir. Yalnguk (beşer), insan olma potansiyeline sahip bir adaydır. Kişi olabilmek için insana kalp, göz, us ve bilgi verilmiş; insanlık seviyesine ulaşması ve sonrasında bilge olması beklenir. Yalnguk, içinde tüm erdemleri ve hakikatin özünü barındıran bir potansiyele sahiptir. Kişi ve bilge olmaya kabiliyetlidir, fakat henüz olgunlaşmamıştır. Kutadgu Bilig'de kişi olma konusu önemli bir şekilde vurgulanır. Tüm değerler Töre kavramı içinde yer alır ve insan istenilen olgunluğa ulaştığında "iyi doğası sayesinde onun ışığı ve etkisi herkesin üzerinde parlar" denir (Başer, 2011).

Kutadgu Bilig'in ana teması "ideal insan" kavramıdır. Yusuf Has Hâcib, bu ideal insanı soyut bir şekilde tanımlamak yerine, topluma yerleştirir ve bireylerin diğer bireyler ve devletle olan ilişkilerini inceler. Bu yaklaşımıyla, Kutadgu Bilig hem sosyoloji hem de siyaset bilimi konularında önemli bir yapıt niteliği kazanır. Bu sebeple, sözcük anlamı "mutlu olma bilgisi" olan "Kutadgu Bilig", terimsel olarak "siyâsetnâme" şeklinde kullanılmıştır. Eserin düzyazı ve manzum önsözlerinde, Kutadgu Bilig'in Çinliler arasında "Edebü'l-Mülûk", Turanlılar arasında ise "Kutadgu Bilig" olarak isimlendirildiği belirtilir. Bu da eserin adının "siyâsetnâme" manasına geldiğini doğrulamaktadır (Büyük Türk Klasikleri, 1985).

Kutadgu Bilig, dil ve edebiyat açısından çok mühim bir yere sahiptir. Yusuf Has Hâcib, şiir sanatının tüm teknik ve inceliklerini ustalıkla yansıtan bir eser ortaya koymuştur. Bu eser, dönemin edebi Türkçesinde yazılmış ilk İslami-Türk manzum eseri olarak, klasik Türk şiirinin temellerini atmıştır. Bu nedenle, Orta Asya Türklerinin medeniyet ve kültürel gelişiminde önemli bir rol oynamıştır (Bombacı, 1953).

Kutadgu Bilig, temel olarak manzum bir hikâye niteliği taşısa da karakterler arasındaki karşılıklı münazaralar esere tiyatral bir atmosfer katmaktadır. Bu nedenle, Kutadgu Bilig'e Türk edebiyatının ilk tiyatro yapıtı denebilir. Bununla birlikte, karakterlerin belirli kavramları temsil etmesi, eseri alegorik (temsili) bir yapıt haline getirmektedir. (Acındı, 2006).

Yusuf Has Hâcib, Kutadgu Bilig'i yazarken Türk yazı diline hakimiyetini göstermiş ve Uygur geleneğini sürdürüp geliştirmiştir. Aynı zamanda, İslam sanatkarlarının eserlerinden ilham alarak aruz vezni kullanmıştır. Eser, 88 farklı başlık altında toplanmıştır. Ana kısmı, kısaltılmış mütekârip vezinle yazılmıştır, yani "fa'ulun fa'ulun fa'ulun fa'ul" kalıbını takip eder. 1-6520 arasındaki beyitler arası mesnevi tarzındadır ve kendi aralarında kafiyelidir. Son 44 beyitlik bölüm ise tam mütekârip ve kaside tarzındadır.

Aruz vezni, Türk edebiyatında yeni sayılmasına rağmen, şairin ek kısımlardaki kafiyeler dışında bu vezni kusursuz bir şekilde kullandığı görülmektedir. Eser, şairin seçtiği yarı hikâye ve yarı temsil tarzında olup, hareketi hazırlayan ve açıklayan monologlar ile canlı tasvirlerle süslenmiş sahneleriyle, son derece mükemmel bir üslup ve yapı sergilemektedir. Bu malzemeye başka bir biçim vermeyi düşünmek neredeyse imkansızdır (Arat, 1970).

Kutadgu Bilig, nazım şekli ve vezni bakımından Şehnâme geleneğine bağlıdır; ancak kafiye bakımından halk şiiri geleneğini yansıtır. Genellikle yarım kafiye kullanılır ve bazen telaffuzu benzer ancak tamamen aynı olmayan seslerle kafiye yapılır. Nadiren cinaslı kafiye kullanıldığı da görülür. Redif neredeyse hiç bulunmazken, Uygur şiirinde görülen mısra başı kafiyesi eserde yer yer devam ettirilir (Büyük Türk Klasikleri, 1985).

Yusuf Has Hâcib'in eserini Türkçe yazmayı tercih etmesi, kişisel sebeplerden ziyade millî bilinçle yapılan bilinçli bir tercihtir. Yusuf Has Hâcib, eserini diğer birçokları gibi Arapça veya Farsça olarak yazıp ödül bekleyebilirdi; çünkü onun gibi iyi yetişmiş bir düşünürün Arapça ve Farsça bilmemesi düşünülemezdi. Fakat Hâcib, Türkçe yazmayı tercih etmiştir. Bu seçim, bilinçsiz bir karar olamaz ve dönemin koşulları içinde Türkçe'nin ve Türk harsının faydasına çok mühim bir konudur. (Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985).

Hâcib, Türkçeye olan sevgisini yapıtında şu biçimde ifade etmektedir: *"Bu Türkçe sözü yabanî geyik gibi gördüm; onu yavaşça tuttum, aldatarak kendime yaklaştırdım."*, *"Okşadım, ısındırdım, çabucak bana gönül verdi; yine de ara sıra ürküyor, korkuyor"*, *"Ele geçirdiğim gibi sözü takip ettim; onun miski güzel kokular saçmağa başladı"* (Arat, 2003).

Yusuf Has Hâcib, Kutadgu Bilig'i kaleme alırken, sadece birkaç Arapça ve Farsça kelime dışında tamamen Türkçe bir dil kullandı. Bu Türkçe, açıkça Uygur sahasında işlenmiş bir Türkçe idi. Eserdeki nadir Arapça ve Farsça kelimeler, İslam'ın kabulünden ve İslami ilimlerin yaygınlaşmasından sonra yazılan bir eser olmasının doğal bir sonucudur. Kutadgu Bilig'de, hâcib ve vezir gibi bazı unvanlar dışında, diğer devlet adamlarının adları genellikle Türkçedir. İslam dünyasında yaygın olan emir, sultan, melik, hazinedâr, sipahsalar ve kâtip gibi unvanlar eserde yer almaz. Bunun yerine, "ilig, beğ, beylerbeyi, subaşı, bitikçi" gibi terimler kullanılmıştır. Bu, eserin Türk dili, edebiyatı, kültürü ve yaşamının önemli bir yansımasıdır (Ülkütaşır, 1970).

Kutadgu Bilig'de yer alan yabancı sözcüklerin toplamı genellikle yüzde onu geçmez. Yusuf Has Hâcib, zühd ve takva sahibi samimi bir Müslüman olmasına rağmen, yapıtta sürekli olarak Türkçe "Tanrı", "Bayat", "Ugan" sözcüklerini kullanmayı tercih etmiş, nadiren ise "Rab" kelimesine yer vermiştir. Peygamber ve Resul yerine ise "Yalavaç" ve "Savcı" gibi Türkçe kelimeleri kullanmayı tercih etmiştir. Ayrıca, eserde Cennet ve Cehennemden bahsedilmemiştir. Sonuç olarak, Kutadgu Bilig'in dili, eski ve yeni kültür çevrelerinden yeterli veya gerekli ölçüde yabancı sözcük almış, ancak yine de saflığını koruyan bir Türkçedir denilebilir (Karamanlıoğlu, 1970).

3.2. Kutadgu Bilig'in Konusu

Kutadgu Bilig'in yapısı, sanki alegorik bir sahne gibi düzenlenmiş ve dört kişinin katıldığı bir münazara ya da atasözleri ve bilge deyimlerle bezenmiş bir diyalog formatına benzer. Ana tema, "kut"un (saadetin) nasıl elde edileceği üzerinedir. Konuşmacılar, dört temel ilkeyi temsil ederler:

1. “Könitörü’yü (doğru yasayı) temsil eden Kün-Toğdı adındaki İlig (hükümdar).
2. Kut’u (saadeti) temsil eden Ay-Toldı adındaki vezir.
3. Vezir’in ukuş’u (anlayış) temsil eden Ögdülmüş adındaki oğlu.
4. Ögdülmüş’in akıbet’i (hayat ve dünyanın sonu, ahiret) temsil eden Odgurmuş adındaki kardeşi ya da akrabası.”

Konuşmalar ve münazaralar devamlı bu dört şahıs arasında ikili olarak gerçekleşirken, arkadaşlar, uşaklar, haberciler ve müritler gibi ikincil karakterler önemli bir rol oynamazlar (Dilaçar, 1995).

Bu dört kişinin arasında geçen öykü şu şekildedir:

“Adaleti seven ve devletine faydalı olmak isteyen hükümdar Kün Toğdı’nın bir yardımcısı yoktur. Hakan’ın iyiliğini duyan Ay Toldı, onunla tanışır ve akli ve bilgisiyle kendini kanıtlayarak vezir olur. Hizmet eder ve devlet yönetimiyle ilgili fikirlerini sunar. Hastalanarak ölmeden önce, Hakan’a oğlunu vasiyet eder. Hakan, Ay Toldı’nın ölümünden sonra oğlu Ögdülmüş’ü vezir yapar. Ögdülmüş, babasının vasiyetlerini yerine getirerek hizmet eder. Hakan, vezirine bir yardımcı bulmak ister. Ögdülmüş, dağda yaşayan Odgurmuş’ı yardımcı olarak seçer. Odgurmuş, Hakan’ın çağrısına cevap verir ve onunla konuştuğundan sonra dağa geri döner. Ögdülmüş, Hakan’la baş başa kaldığında nasihatlerde bulunur. Daha sonra Odgurmuş’ı ziyaret etmek için dağa gider. Odgurmuş, onun ziyaretini kabul etmez ve geri dönmesini ister. Ancak Ögdülmüş, Odgurmuş’un hastalandığını duyunca geri döner. Odgurmuş, ona son öğütlerini verir. Ögdülmüş, saraya döndüğünde yaşananları Hakan’a anlatır. Hakan, ona arkadaşını yalnız bırakmamasını söyler. Ancak Ögdülmüş, Odgurmuş’un ölüm haberini alınca üzülür. Hakan, vezirine taziyede bulunur ve sonunda ikisi de yurdu adaletle yönetirler.”

Bu özetlenen konuşmalarda, Hakan'a yapılan tavsiyeler, devlet ve yönetim üzerine dile getirilen düşünceler, dünya nimetleriyle ilgili sözler, kişisel ahlaki ilkeler ve hükümdarlık için gerekli nitelikler detaylı bir şekilde anlatılır (Levend, 1969).

Kutadgu Bilig, ilk etapta devlet organizasyonu üzerine odaklanmış gibi görünse de asıl derdi insanın iç dünyasına ve toplum içindeki yerine ışık tutmaktır. Sadece devletin yapılanması değil, bireylerin ahlaki sorumlulukları, toplumda nasıl bir rol üstlendikleri ve bu rolleriyle nasıl bir yaşam sürdürebilecekleri üzerine derinlemesine bir analiz sunar. Bu yüzden, sadece devlet adamlarına yönelik soyut ahlaki tavsiyelerden oluşan bir kitap olarak görülmemelidir. Yusuf, insanın yaşamının anlamını sorgulayarak, toplumdaki her bireyin kendi varlığıyla nasıl anlam katabileceğini ve mutlu bir yaşam sürebileceğini açıklar.

Eserin temel hedefi, devrin ahlak, yönetim, devlet ve hukuk anlayışını ve düşünce biçimini açığa çıkarmak ve bu birikimi gelecek kuşaklara aktarmaktır. Ayrıca, İslam kültürüne geçiş devrinde toplumun bu yeni kültürle kaynaşmasını sağlayarak devrin toplumsal problemlerine çözüm getirmeyi amaçlar. Eserde Yusuf Has Hacib, dönemin ahlaki çöküntülerinden, insanların olumsuz davranışlarından şikâyet eder ve bir aydın olarak topluma kalıcı mutluluğun yolunu gösterir (Dönmez ve Koçak, 2018).

Kutadgu Bilig, birey, toplum ve devlet arasındaki ilişkiyi en kapsamlı şekilde ele alırken aynı zamanda İslam öncesi Türk idare anlayışının geniş perspektifini sunar ve İslamiyet'e geçiş devrinin temellerini oluşturur. Bu bakımdan eser, bozkır idare kültürünün hukukunu eşit, kanuni ve meşru temellerle içeren bir idare harsı olarak nitelendirilebilir. Ayrıca, Orta Asya Türk medeniyetinin yönetim felsefesinin temelini oluşturur (Caner, 2002).

Yazdığı bu olağanüstü eserle, Yusuf Has Hâcib döneminin önde gelen ve en önemli bilginlerinden biri olduğunu ispatlamıştır. Sadece bir bilgin değil, aynı zamanda Türk toplumunun gelişmesini ve refahını isteyen, bu idealini devrin hükümdarına etkili bir şekilde aktarmaya çalışan bir idealist düşünürdür.

3.3. Kutadgu Bilig'de Eğitim Anlayışı

Kutadgu Bilig, insanlığa hem dünya hem de ahiret saadetini elde etmenin yollarını göstermek amacıyla yazılmıştır. Yusuf Has Hacib, kendi dönemindeki toplumsal sorunlara çözüm getirmek ve ideal bir yaşam tarzını sunmak amacıyla bu eseri kaleme almıştır. (Ağca, 2014). Ancak, belirtilmelidir ki, bu eserin hedef kitlesi bilgili ve üst düzey kesimdir. Yusuf Has Hacib'e göre, insanlar arasında önemli farklılıklar vardır ve bu farklılıklar genellikle bilgi düzeyine dayanır. Bu nedenle, ifadem bilgili insanlar içindir; çünkü bilgisizlerin anlayışına ulaşmak benim için zordur demektedir (Kutadgu Bilig, 2016).

Karahanlılar ve İslâmiyet devri Türk edebiyatının ilk büyük yapıtı olan Kutadgu Bilig'de Eski Türklerde bilgiye verilen değer, açık bir şekilde dile getirilmektedir. Dîvân-i Lugâti't-Türkte de "devlet alâmeti bilgidir" (kut belgüsi bilig) biçiminde ifade edilen Türk atasözünün 900 yıl önce yazıya geçirildiği düşünüldüğünde Türklerin bilgiye ve bilime verdiği önem daha iyi anlaşılmaktadır (Dîvân-i Lugâti't-Türk, I, s. 427-428: Kafesoglu, 1988) Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'deki beyitlerinden, temel felsefesinin izlerini sürmek mümkündür. Özellikle, insanı yüksek derecelere çıkaran bilgi konusuna sık sık vurgu yapar. Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig'de bilginin insanın ahlaki erdemlere sahip olması için kilit bir araç olduğunu vurgular. Ona göre, her işin temeli bilgiyle atılır. Sözün, iyiliklerin ve ibadetlerin anlam kazanması için bilgi gereklidir ve mutluluğa ulaşmanın yolu da bilgidir. (Hacib, 1979).

Yusuf Has Hacib'e göre, bir kişide bilgi ve anlayış bir araya geldiğinde, o kişi tam bir insan olur ve dünyanın tüm nimetlerine erişir. Ayrıca, halk arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar bilgi ve anlayış ile önlenir. Yusuf Has Hacib, "Tanrı kime anlayış, akıl ve bilgi verirse, o kişi pek çok iyiliğe el uzatır." ve "Tanrı kime anlayış, akıl ve bilgi verirse, o kişi tüm isteklerine kavuşur." sözleriyle, "Kime hikmet nasip edilmişse, aslında büyük bir nimete sahiptir." ayet-i kerimesinde geçen "bilgi, akıl ve anlayış" kavramlarını hikmetle eş anlamlı olarak kullanmıştır. Yusuf Has Hacib, bilgi ve akli birbirinden ayrıdır.

Ona göre, temel fark, bilginin sonradan kazanılarak edinilen bir değer olmasıdır, akıl ise doğuştan gelen bir yetenektir. Akıl ile bilgi birleştiğinde ise, bireysel ve toplumsal olarak tüm erdemlerin kapısının açıldığını belirtmiştir. Bilgiye büyük önem vermesine rağmen, hangi bilginin önemli olduğu konusunda seçici olmuştur. Ona göre, işe yarayan bilgi değerlidir. Hacib, bilginin aktarılmasını ve başkalarına öğretilmesini önemser. Ona göre, bilginin gizlenmesi, değerinin anlaşılamayacağı anlamına gelir. Bu fikrini, aşağıda yer alan beyitlerdeki benzetmeyle okuyucularına aktarmıştır:

“İnsan gönlü dibi olmayan bir deniz gibidir; bilgi onun dibinde yatan inciye benzer.”

“İnsan inciye denizden çıkarmadıkça, o ister inci olsun ister çakıl taşı fark etmez.”

“Kara toprak altındaki altın, taştan farksızdır, oradan çıkınca beylerin başına tuğ tokası olur.”

Öğrenilen bilgilerin, kesinlikle kullanılması lazım geldiğini de *“Zahmetle öğrenerek, bütün bilgilere sahip oldun; şimdi bunları, zahmet çekmeden, işlet.”* sözüyle belirtmiştir (Hacib, 1959)

Yusuf Has Hacib’in bu önerileri, günümüz eğitim anlayışında da önemli bir yere sahiptir. Çünkü günümüz eğitim sistemi planlanırken, insanlara neyi, niçin ve ne kadar öğreteceğimiz sorusunun cevabı üzerinde durulur. Eğer bir kişi öğrendiklerini kendi hayatında anlamlandıramazsa ve günlük yaşamında işe yaramazsa, motivasyonunda ciddi düşüşler yaşanabilir. Çünkü günlük hayatta kullanılabilir ve problemlere çözüm getiren bilgi, öğrenmenin kalıcılığını ve kişinin motivasyonunu artırır. Yusuf Has Hacib'e göre, bilginin değeri, günlük yaşamın karşılaştığı sorunlara çözüm getirdiği ölçüde ortaya çıkar. Bu nedenle, Hacib sadece yöneticilere ahlaki öğütler veren bir nasihatçi olarak değil, aynı zamanda eseriyle insanın hayatının anlamını keşfetmesine, görev ve sorumluluklarını belirlemesine yardımcı olan ve bir dünya görüşü sunan bir yazar olarak da kabul edilir. (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10826,yusufhashacibvekutadgubiligpdf.pdf?0>) (13.07.2016)

Kutadgu Bilig, bir nasihatname olarak kabul edilen siyasetname tarzında yazılmıştır ve temel teması "ideal insan"dır. Yusuf Has Hâcib, kendi dönemindeki ideal insanı tanımlarken, genellikle şiirde geçen dörtlüklerle veya şairlerin benzer temalardaki sözleriyle konuyu açıklar. Ayrıca, eserde eğitim ve öğretime dair beyitlere de rastlanır. Bu beyitler, çeşitli konuları içermeleri ve geniş bir yelpazede bilgi sunmalarıyla dikkat çeker. Bu konular; aile içindeki baba-çocuk ilişkisi, ektiğini biçme anlayışıyla çocuk terbiyesi ve yönlendirme, çocuğun yetiştirilmesi ve kişiliğinin oluşması, küçükleri önemsemek ve onlara değer vermek, çocuklara yapılan nasihatler, anne-babanın memnuniyetinin sağlanması, sürekli öğrenmenin önemi ve yaşam boyu süren bir süreç olduğu, gözlem ve öğrenmenin önemi, öğrenen ve öğreten kişilerin insani değerlerle ilişkilendirilebileceği, zeka ve bilginin değeri, bilgi ile insanın yükselmesi ve itibar kazanması, dünyayı anlama ve kontrol etme yeteneği kazanması, kitap okumanın ve yazmanın önemi, eğitimde kitapların rehberlik etmesi, bilgiyi yazıya dökmek ve paylaşmanın önemi, yol göstericilik, bilgilerin ve bilginlerin saygı görmesi gerektiği ve ülkelerine büyük faydalar sağlayabileceği, kalem ile adaletin ve doğrunun gösterilmesi, geleneklerin etkisi, geleneklerin ve göreneklerin öğrenilmesi, emeğe saygı, insanlara karşı nasıl davranılması gerektiği, yeteneklerin

değerlendirilmesi, güzel davranışların takdir edilmesi vb. gibi çeşitli konuları içermektedir. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Kutadgu_Bilig) (13.07.2016)

3.3.1. Eğitimin Amacı

Yusuf Has Hacib, "Kutadgu Bilig" adlı eserinde, insanın bilgiye doğuştan mı sahip olduğu yoksa bilgiyi sonradan mı kazandığına dair temel bir sorunu ele almaktadır. Hükümdar ile Öğdülmiş arasındaki diyalogda, hükümdarın "İnsan doğuştan mı bilge, yoksa yaş aldıkça mı öğrenir?" sorusu, Yusuf Has Hacib'in eğitimle ilgili meseleleri anladığını ve önemseydiğini ortaya koymaktadır. (Akyüz, 2002).

Yusuf Has Hacib, bu suale Öğdülmiş'in ifadeleriyle yanıt vererek, insanın doğduğunda bilgisiz olduğunu ve zamanla öğrenerek itibar kazandığını belirtir. Hacib'e göre, çalışarak elde edilemeyen tek şey akıldır; akıl, Allah tarafından bahşedilir. İnsan, akıl dışında tüm erdemleri öğrenebilir. Özetle, Hacib'e göre bilgi sonradan öğrenilir, insan doğuştan âlim olmaz (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10826,yusufhashacibvekutadgubiligpdf.pdf?0>).

Yusuf Has Hacib, insanların iyi ve kötü olma durumunu değerlendirirken, insanları doğuştan iyi veya kötü olarak ikiye ayırır ve ayrıca sonradan taklit yoluyla iyi veya kötü hâle gelebileceklerini belirtir. Doğuştan iyi olanlar sürekli olarak iyilik yaparlar ve toplum için faydalı olurlar. Ancak, doğuştan kötü olanlar için ıslah mümkün değildir; onlar toplum için bir bela ve felakettirler. İyilik, bir insanın ruhuna anne sütü ile girdiyse, bu kişi ölene kadar doğru yoldan sapmaz. Bir insanın doğasında yerleşmiş olan ahlak, ölüm gelmedikçe bozulmaz. İnsanın karakteri, anne karnında şekillenmeye başlar ancak insan dünyaya geldiğinde bu doğal eğilimler terbiyeyle yönlendirilir. İyi bir insan kötü biriyle arkadaşlık ederse, bu kötü bir etki yaparak onun karakterini de olumsuz yönde etkileyebilir. Aynı şekilde, kötü bir insan iyi biriyle arkadaşlık ederse, kendi davranışlarını düzeltebilir. İyi veya kötü insanların bu yollara yönelmelerinin bir nedeni, arkadaşların etkisiyle şekillenen davranışlarıdır. (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10826,yusufhashacibvekutadgubiligpdf.pdf?0>).

Yusuf Has Hacib'in beyitlerinde ifade ettiği düşüncelere göre, insan doğuştan bilgi sahibi değildir ve bilgiyi konuşma becerisi gibi sonradan edinir. "Doğuştan kötü olanın ıslahı mümkün değildir" ve "Ne kadar çaba harcanırsa harcanсын kötü insan ıslah edilmez" beyitleri, eğitimin sınırlarına işaret eden "Çalışmakla elde edilemeyen şey akıldır (bilgidir)" beyitiyle çelişiyor gibi görünse de, burada Yusuf Has Hacib'in, ıslah edilemez dediği kötü huyların, doğuştan gelen mizaç özellikleri olduğunu belirttiğini söyleyebiliriz. (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10826,yusufhashacibvekutadgubiligpdf.pdf?0>).

İnsanın doğuştan getirdiği kişilik özelliklerini "mizaç" ve sonradan kazanılan bilgi ve tecrübelerle oluşturulan ahlaki nitelikleri "karakter" olarak adlandırdığımızda, söyledikleri daha anlaşılır bir hal alır. Örneğin, bir kişinin doğuştan getirdiği "inatçılık" gibi bir mizaca sahip olması, sabit fikirli bir karakter geliştirmesine yol açabilir. Bu durumda, kişi doğru olduğunu düşündüğü bir konuda bile ısrarcı olabilir ve kolay kolay fikrinden vazgeçmeyebilir. Ancak, aynı "inatçı" özelliği, kazanılan bilgi ve deneyimlerle birleştirildiğinde, bu kişi kararlılık ve dik duruşla birlikte daha olumlu bir karakter ortaya koyabilir.

Yusuf Has Hacib, saadete ulaşmanın ancak eğitimle mümkün olduğunu savunur ve eğitimin amacının saadete kavuşmak ve onu elde tutmak olduğunu vurgular. Eserinin temel kaygısı, insanın ve toplumun mutlu olması için neler yapılması gerektiği sorusudur (Akyüz, 2002). Saadeti bir geyiğe benzeten Yusuf Has Hacib, saadeti isteyenlerin onu kolayca bulamayacağını, bulsalar bile çabucak kaybedeceklerini belirtir. Ona göre, asıl mesele saadeti bulmak değil, bulduktan sonra elde tutmaktır. Yusuf Has Hacib'e göre, saadeti elde tutmak isteyen kişi mütevazı, alçakgönüllü ve tatlı dilli olmalıdır. Kendisini her zaman gözetmeli, aşırılıklardan kaçınmalı, kötü ve çirkin işlerden uzak durmalıdır. Cimrilik yapmamalı, malını hayır yolunda harcamalıdır. Büyüklerine saygılı davranmalı, küçüklerine de şefkatle muamele etmelidir. Kibir ve gururdan uzak durarak kimseyi incitmemeli, anlamsız eğlencelere dalmamalıdır. İçkiden kaçınmalı, malını boşa harcamamalıdır. Hal ve hareketlerinde dürüst olmalı, oyun ve eğlenceden uzak durmalıdır. Yusuf Has Hacib, saadetin kırılğan bir şeye benzediğini ifade eder. Eğer saadete ulaşırsa, ona sıkı sıkıya sahip çıkılmalı ve korunmalıdır. Saadetin korunması için gerekli olanlar, önceden belirtilen özelliklerdir. Saadete erişen birinin dikkatli olması, kötü işlerden uzak durması, dürüst ve doğru yolda ilerlemesi gerekir. Saadetin bağları bu şekilde kurulur ve bu gerçek daima akılda tutulmalıdır. Bu nedenle, saadetin ayağına vurulacak köstek, önceden belirlenen niteliklerdir. (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10826,yusufhashacibvekutadgubiligpdf.pdf?0>).

Yusuf Has Hacib, saadetin anahtarlarını ve aradığı ideal insanı, Ay-Toldı'nın oğlu Ögdülmiş'e verdiği öğütlerle okuyucularına aktarır. Ona göre, ideal insan doğruluktan sapmaz, Allah'a kul olur, uyanık ve dikkatlidir, işleri ertelemez, iyilik ve kötülüğün kaynağını bilir ve yalnızca Allah'tan yardım diler. Başka hiç kimseye el açmaz. Bu insan, Allah'ın emir ve yasaklarını uygulayan, mütevazı, her zaman doğruluğu gözetken, gösterişten uzak, başkalarına zarar vermekten kaçınan, nimetleri israf etmeyen ve tutumlu olan, dürüst ve iyilik yapmaktan kaçınmayan biridir. Ayrıca, kötü kimselerle ilişki kurmaz, sır saklar, dedikodudan uzak durur, her sözü dinler ama her söylenene inanmaz, tecrübeli ve güvenilir insanlarla dostluk kurar. Kıskançlık yapmaz, ölçülü bir yaşam sürer, rızık endişesi taşımaz, hayâsız kimselerden uzak durur ve tatlı dille konuşur. Heva ve hevesine hâkimdir, helal lokma yer, başkalarının kötülüğünü istemez, yaptığı işlerin sonunu düşünür ve öfkesine hâkim olur. Ölümü unutmaz ve buna hazırlıklı olur, sözlerine dikkat eder, başkalarının evlerinde görgü kurallarına uyar ve yalan söylemez. Harcamalarını gelirin göre ayarlar, akrabalarına dikkat eder ve onlara yakın davranır, cömerttir, herkesle iyi ilişkiler kurar, ibadetlerine özen gösterir ve saadete kavuştuğunda kibirlenmez. İçki ve zina gibi kötü alışkanlıklardan uzak durur. (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10826,yusufhashacibvekutadgubiligpdf.pdf?0>).

3.3.2. Çocuk Eğitimi

Kutadgu Bilig'de çocuk eğitimi, "Oğul ve Kız Doğunca Nasıl Eğitileceğini Anlatır" başlığı altında detaylıca ele alınırken, aynı hususa eserin diğer kısımlarında da değinilmiştir. Çocuk eğitimi, temelde karakter gelişimi ve hayatta gerekli olan bilgilerin çocuğa aktarılması olarak anlatılır. Bu eğitimin amacı, çocuğun ana-babasına karşı vefalı olması, onları memnun etmesi, toplumda faydalı bir birey olması ve hem bu dünyada hem de ahirette mutlu bir hayat sürmesidir.

Allah, her insana akli vermiştir, ancak bu akli kullanarak başarılı olmak için çocuğun iyi bir eğitim alması gerekmektedir. Çocuğun gelecekteki kişiliği, davranışlarıyla belirlenecektir (Çağırın, 1995, s. 26-31).

Bütün olacak şeylerin önceden belirtilerinin görülebileceği, özellikle eğitim üzerinden ele alındığında, çocuğun küçük yaşlarda sahip olduğu yetenekler ve kişiliğin gelecekte ne olacağına dair ipuçları verdiği düşünülebilir (Büyükdüvenci, 1991, s. 47). Bu nedenle, çocuğun kendi yeteneklerine ve doğasına uygun şekilde eğitim görmesi önemlidir. Zihinsel, fiziksel ve ruhsal bakımdan doğru biçimde rehberlik edilen bir çocuk, ileride yapacağı işten daha fazla verim elde edecek ve dolayısıyla topluma ve kendi kendine daha fazla fayda sağlayacak, daha mutlu bir birey olacaktır. (Yusuf Has Hacib, çev., 2005). Aşağıdaki beyit buna en güzel örnek olarak verilebilir.

1651 Meyveyi, yiyecek nimetleri, çiçekteyken görmeli, her işte misal olarak bunu misal tutmalı.

Kutadgu Bilig'de çocukların nasıl eğitilmesi gerektiği konusundaki beyitler, bugün için oldukça düşündürücüdür. Çocuk terbiyesinin aile tarafından, kendi evinde yapılması gerektiği, yani bu işin başkalarına bırakılmaması gerektiği vurgulanır. (Günümüzde ise anne ve baba çalıştığından çocuklar henüz iki-üç aylıkken kreşlere ve bakıcılara bırakılmaktadır.) Süt ninesi olarak iyi ve temiz bir kadının tutulması önerilir. Bu sayede çocuk temiz, sağlıklı ve uzun ömürlü büyüyecektir. (Günümüzde de çocuk bakıcıları ve eğitimler seçilirken bu özelliklere dikkat edilmektedir.) "Çocuklara bilgi ve terbiye verilmesi her iki dünyada onların faydasıdır." görüşü, inanış doğrultusunda dile getirilmektedir (Yusuf Has Hacib, çev., 2005).

Eserde bu konulara yer veren beyitler şunlardır:

"4504 senin ay gibi bir oğlun veya kızın doğarsa, onu kendi evinde terbiye et, bu işi başka ellere bırakma. 4505 süt ninesi olarak İyi ve temiz bir kadın tut; oğlun kızın temiz büyür ve uzun ömürlü olur. 4506 oğul-kıza bilgi ve edep öğret; bu her iki dünyada onlar için faydalı olur. 4508 oğula bütün faziletleri tam olarak öğret; o bu faziletler ile ileride mal sahibi olur. 4509 oğulu başı-boş dolaşmağa bırakma; başı boş kalırsa, her tarafa gider ve yazık olur."

Eserde, çocuğun iyi terbiye almasının anne ve babaya mutluluk getireceği ifade edilir. Kutadgu Bilig'de, çocukların değerli olduğu vurgulanmakla birlikte, kız çocuklarının yaşamasındansa ölmesinin tercih edilebileceği, kız çocuklarının erken evlendirilmesi gerektiği, aksi takdirde sorun yaratabilecekleri belirtilir. Ayrıca, kadının evde tutulmazsa keder getirecek davranışlarda bulunabileceği ve bu nedenle kadının yabancılarla iletişiminin sınırlı tutulması gerektiği gibi ifadeler yer alır. Bu görüşler, eserde kadına karşı kötümser bir yaklaşım sergilendiğini göstermektedir (Yusuf Has Hacib, çev. 2005). Bu konu ile ilgili beyitler şunlardır:

"4510 kızı çabuk evlendir, uzun müddet evde tutma, yoksa hastalığa lüzum kalmadan, yalnız bu pişmanlık seni öldürür. 4512 eğer dünyaya gelirse, onun yerinin toprağın altı veya evinin mezara komşu olması daha hayırlıdır. 4514 yabancıyı dışarıya eve çıkarma; sokma, bu kadını kadınları sokakta gören göz onların gönlünü çeler. 4517 yemekte, içmekte kadınları erkeklere katma; eğer katarsan, ölçüyü kaçıırırlar. 4524 nice al yanaklı ve yüzü sıhhatle pırıl pırıl parlayan erkekler, kadınlar yüzünden, toprak olup-gitmişlerdir."

Kutadgu Bilig'de yer alan aşağıdaki beyitlere göre her işin belli bir zamanı vardır. Zamanında yapılan işler daha verimli ve olumlu sonuçlar doğurur. Bu sebeple, eğitime erken yaşlarda başlanmalı ve çocuğun ruhu ilk baştan şekillendirilmelidir. Eserde, erken yaşlardaki eğitimin daha kalıcı etkileri olacağı vurgulanmaktadır çünkü çocuğa genç yaşta verilen bilgiler daha kalıcıdır. İyi değerlerin çocuğa aktarılması amaçlanırken, eğitim sürecinde disiplini sağlamak için bazen sert tedbirlerin alınabileceği ifade edilmektedir. Yusuf Has Hacib, eğitimin hem kız hem erkek çocuklar için eşit derecede önemli olduğunu vurgulamış ve cinsiyet ayrımı yapmamıştır (Yusuf Has Hacib, çev., 2005).

“1493 Oğula bilgiyi küçükken öğret; küçükken bilgi öğrenirse hayatta başarılı olur. 1494 Gerekirse, oğula kıza acımadan dayak at dayak oğula kıza bilgi öğretir. 1495 Oğul kız küçükte ne öğrenirse, yaşlanıp ölünceye kadar onu unutmaz.”

Kutadgu Bilig'de geçen aşağıdaki beyitlerde, çocuğun eğitiminde aile ile birlikte çevre ve arkadaşların da mühim olduğu vurgulanır. Bu nedenle, çocuğun asil ve iyi aile çocukları ile arkadaşlık etmesinin gerekliliği üzerinde durulur. Bununla birlikte, dedikocu, devamlı şahsi menfaatlerini ön planda tutan ve riyakâr kişilerle arkadaşlık yapılmaması gerekliliği vurgulanarak bu tarz kişilerin yılandan dahi tehlikeli olduğu ifade edilir (Yusuf Has Hacib, çev., 2005).

“873 Biri anadan doğma iyi olur; iyi bir kişi doğru ve dürüst bir hayat sürer. 874 Biri de taklit yoluyla iyi olur; kötüye uyarsa kötülük yapar. 884 Eğer iyiye kötü bir arkadaş olursa, onun doğası da arkadaşıninki gibi kötü olur. 885 Kötü de iyi ile düşüp kalkarsa, bütün iyiliklere ulaşmak için bir meşale bulmuş olur. 1297 Kötü arkadaşla yaklaşma, sana zarar getirir; kötülük yılandır, dikkat et seni sokar.”

Eserde Ay-Toldı, oğlu Ögdülmiş'e öğütler verirken ona doğru yolu göstermeyi ve fazilet kazandırmayı amaçlar. Bu öğütlerde Ay-Toldı'nın, Ögdülmiş'e şu ifadelerle öğütlerde bulunduğu görülür (Yusuf Has Hacib, çev., 2005):

“Allah'a kulluk et, özün, sözün, davranışın doğru olsun, gaflete düşme, her daim uyanık ol, işini erkenden düzene koy, ne dilersen Allah'tan dile, alçakgönüllü ol, büyük söz söyleme, dünya geçicidir; o yüzden dünya için çok çırpınma, kimseye zulmetme, amacın hep iyilik olsun, malını doğru ve idareli kullan, daima iyilik yap, başkasının zararını isteme, etrafındaki insanlara dikkat et; kötü arkadaştan ve utanmaz, ikiyüzlü insandan uzak dur; dedikodu yapma, her kişiye güvenme, başkasını kıskanma, çok fazla yiyip içme, kadını başıboş bırakma, yabancıyı evine sokma, mal için kaygılanma; doğru davranırsan mal sana gelir, diline, gözüne, hevesine hâkim ol, bir işi yapmadan önce sonunu düşün, öfkeni tut; sabırlı ol; sabreden kişinin bozulmuş işi de düzeler, ölümü asla unutma; hazır ol, bir toplantıda bulunursan konuştuğuna ve gözüne dikkat et, başkalarının kusurunu ört, cömert ol, bulunduğun makama güvenme çünkü geçicidir, hayata bel bağlayıp ömrünü boş geçirme, içki içme, fesada karışma, zina etme.”

Ay-Toldı, oğlu Ögdülmiş'e güzel ahlakı öğütleyerek, onun hem dünya hem de ahirette mutlu olması için dua etmektedir (Yusuf Has Hacib, çev., 2005). Yaşamın geçmişinde biriken deneyim ve bilgiler, en değerli hazinelerdir. Bu sebeple, eserde biriktirilen bilgi ve deneyimlerin evlada aktarılmasıyla eğitimin her yaşta ve yaşam boyu süren bir süreç olduğu belirtilmektedir.

Kutadgu Bilig'de, çocuğun ahlaki ve davranışsal gelişimindeki olumsuzlukların yine anne ve babadan kaynaklandığı vurgulanır. Dolayısıyla, çocuğun aldığı eğitimin doğrultusu, onun davranışlarını şekillendirir. Bununla birlikte, çocuğa verilen eğitimin amacı, milletine ve devletine faydalı bir birey olmasını sağlamak ve hem kendisini hem de çevresini mutlu etmektir (Yusuf Has Hacib, çev., 2005).

“1493 Oğula bilgiyi küçükken öğret; küçükken bilgi öğrenirse hayatta başarılı olur. 1494 Gerekirse, oğula kıza acımadan dayak at dayak oğula kıza bilgi öğretir. 1495 Oğul kız küçükte ne öğrenirse, yaşlanıp ölünceye kadar onu unutmaz.”

Kutadgu Bilig'de öğrenmenin yaşam boyu devam ettiğini vurgulayan beyitler de bulunmaktadır. İnsanın yaşamı boyunca sürekli olarak öğrenerek bilgi ve hikmet kazandığı belirtilir. Bu süreç, insanı bilge ve donanımlı hale getirir ve onu başarı ve mutluluğa ulaştırır (Kafesoğlu, 1980).

“1680 insan bilgisiz doğar ve yaşadıkça öğrenir; bilgi sahibi olunca, her işinde muvaffak olur. 1814 insan bilgi bilirse, hayatta günden güne saadeti artar; kendisi ne kadar küçük olsa bile, yeri büyük olur. 1816 insan öğrenerek mi hakîm olur, yoksa doğuştan mı böyle doğar?”

Kutadgu Bilig'de öğrenmenin önemine ek olarak, görerek öğrenmeye dair ifadeler de yer almaktadır. Bu yaklaşım, kolay ve etkili bir öğrenme yöntemidir (Kafesoğlu, 1980).

“1932 bey doğarken, beylikle doğar; görerek öğrenir ve böylece işlerin hangisinin daha iyi olduğunu bilir. 1941 küçüklüğünden beri hep benim hizmetimde bulundun; görüp öğrenerek, iyi kanunlar elde ettin.”

Kutadgu Bilig'de, soru sorma yöntemiyle öğrenmeye dair beyitler bulunmaktadır. Bu beyitlere göre, soru sormak kolaydır ancak doğru cevaplamak zordur çünkü bu bilgi ve anlayış gerektirir (Kafesoğlu, 1980).

“1907 sormak kolay, fakat cevabı güçtür; vereceğim cevap esasen hükümdarın bilgisi dahilindedir. 1909 hükümdar: -soran muhtaçtır; kendisi bilmediği için, bunu karşısındakine sorar -dedi- “.

Kutadgu Bilig'de oldukça fazla nasihat yer almaktadır. Bu nasihatler arasında zamanın doğru kullanılması, ana-baba memnuniyeti, onlara hizmet etme, yardım edenlerin hatırlanması ve karşılık olarak daha fazlasını yapma gibi konular önemlidir. Eğer bu nasihatlere uyulursa, kişinin mükafatını alacağı ve mutluluk kapısının açılacağı belirtilir (Kafesoğlu, 1980).

“1505 aylak olma ve başı-boş dolaşma, kendi-kendine koşma; işinde ve sözünde dürüst ve mülâyim ol. 1568 baba nasihatini sen sıkı tut, sıkı; günün kutlu olur ve sana her gün bir sevinç getirir. 1569 babanı, anneni hoşnut eyle, onlara hizmet et; bu hizmet karşılığı binlerce fayda elde edersin. 1595 sana bir kimsenin gerçekten emeği geçmiş ise, bu emeği unutma ve ona karşı, ölü gibi hareketsiz kalma. 1596 ey asil insan, insanlığı bırakma; insanlara karşı daima insaniyet ile muamele et.”

Kutadgu Bilig'de işe başlama, iş eğitimi ve iş disiplini konularına ilişkin bölümler bulunmaktadır. Bu bölümlere göre, genç yaşta çıraklık eğitimine başlamak, gelenek ve görenekleri öğrenmek ve davranışlarını ona göre düzenlemek, erken kalkıp işe başlamak ve işleri hızlı ve zamanında tamamlamak önemlidir. Ayrıca, dünya ve ahiret işlerini birbirinden ayırmayı bilmek ve her işe bilgi edinerek başlamak da önemli noktalar (Kafesoğlu, 1980).

“4038 töre ve usulü öğrenmeli, hareketini düzeltmeli, giriş ve çıkış tarzlarını bilmeli, tavır ve hareketi edep dairesinde olmalıdır. 4039 erkenden kalkıp, hizmete hazır bulunmalıdır; sözlerinde hareketlerinde mütevazi ve olması lâzımdır. 4040 her işi sür'atle ve vaktinde yapmalı; işine iyice dikkat ederek, gözü ve kulağı tetikte bulunmalıdır. 4043 bundan sonra girerken, çıkarken, dilek ve ricaları arzederken, usulüne göre hareket etmelidir.”

Sözler geçicidir ancak yazılı metinler kalıcıdır. Sözlü ifadeler inkâr edilebilirken, yazılı metinler kalıcılık ve gerçeklik sağlar. Kutadgu Bilig'de, geçmişin aktarılarak geleceğe ışık tutan kitapların önemi vurgulanır. Kitap okuyanlar, geçmişteki büyük insanları tanıyarak onlara benzeyebilir ve böylece kendilerine ve ülkelerine iyilik getirebilirler. Kalem ve kılıç arasındaki ilişkiye de değinilir; kılıç halkı itaat altında tutarken, kalem doğru yolu gösterir. Bir ülkenin yönetimi, kalem yani akıl ve bilgi ile sağlanır. Yöneticilerin olgun, okuryazar ve derin görüşlü olmaları gerekir. Ülkenin düzeni, zenginliği ve işlerin düzenlenmesi ilim ve bilgiyle gerçekleşir. Kitaplar olmasaydı, pek çok şey unutulur ve bilinmezdi. Kitaplar, her iki dünyaya açılan birer rehberdir. Yazıyı bilen kişi, zeki olur ve zamanı hesaplayabilir. Tanrı bu dünyayı yaratmadan önce levha ve kalemi yaratmıştır (Kafesoğlu, 1980).

“2426 bir memleketi kılıç ile derhal ele geçirmek mümkündür; fakat kalem olmayınca, insan onu elinde tutamaz. 2698 yazarlar kitapları yazmamış olsalar idi, bu hikmet ve bilgileri biz nasıl öğrenebilecektik. 2699 âlim ve hakimler yazıp bırakmamış olsalardı, bizden evvel gelenlerden kim bahsedebilirdi. 2711 eğer memleket tutulursa, kılıç ile tutulur; eğer memlekete hüküm etmek icap ederse, kalem ile edilir. 2715 kılıç kan damlatırsa, memleket alır; kalemden mürekkep damlarsa, altın gelir.”

Kutadgu Bilig'de, bilginlere saygı gösterilmesi gerektiği vurgulanır. Bilginler, ülkeye birçok fayda sağladıklarından dolayı onlara saygı gösterilmeli, izzet ve ikramda bulunulmalıdır. Onların öğütlerine uymak, hürmetle davranmak önemlidir. Bilgili bir hükümdar veya yönetici, bilginlere rahatlıkla öğretebilmeleri için haklarını korumalı ve onları desteklemelidir (Kafesoğlu, 1980).

“1820 böylece bilgiye erişir ve bir gün âlim olur; bu bilgi ile memlekete çok faydası dokunur. 5551 onlardan biri âlimlerdir; bunlar İnsanı devlet ve saadete kavuştururlar. 5552 onlara izzet ve ikramda bulun, ne derlerse, yap; şeriat yolunu tut, hükümlerine itiraz etme ve önlerinde hürmetle eğil. 5553 ey hakîm hükümdar, onların hukukunu muhafaza ve yiyecek, içeceklerini temin et, muhtaç duruma düşmesinler.”

3.4. Kutadgu Bilig'de Yönetim Anlayışı

Eski Türk toplumunda, ülke ve halk, devlet teşkilatı tarafından yönetilirdi. Türk devletinin temel unsurları arasında hükümdar (hakan), vatan (il), halk (millet), töre ve bağımsızlık yer alırdı.

Türkler, kendi varlıkları için en hayati unsurun devlet olduğunu bilirlerdi ve devlet ile ilgili unsurlara büyük bir kutsallık atfederlerdi. Bu değerler, Orhun Abide'lerinde de görülebilir; Türk milletinin varlığının sürmesi ve birliklerinin bozulmaması için Gök-Tanrı ve Türk inancındaki diğer kutsal güçler, İltiş Kağan ve eşiyle birlikte milleti bir araya getirmelerine yardım ederlerdi (Ergin, 2011).

Divan-ı Lügati't-Türk'te "il" kelimesi, "sulh, barış" anlamına gelmektedir. İl kelimesinin tanımları şu şekildedir: Thomsen'e göre il, "siyasi bakımdan bağımsız, düzenli bir yapılanmaya sahip millet" anlamına gelir; A. von Gabain'e göre, il, "ülke, imparatorluk, siyasi hakimiyet" demektir; G. Clauson'a göre ise il, "bir bağımsız hükümdar tarafından ifade edilen siyasi birlik" anlamına gelir. Dolayısıyla, özellikle 10'lu sistemdeki ordu düzenlemesi sayesinde merkezi yönetimin mümkün kılınmasıyla, eski Türk ilinin; toprağı (ulus) ve birleşik halkıyla birlikte, ortak idari ve hukuki düzeni (töre) ile korunan ve millete refah, huzur ve barış sağlayan siyasi bir kuruluş olduğu anlaşılır.

Kutadgu Bilig'de devletin kuruluşunun temel unsurları şu şekilde ifade edilmiştir (Rasonyi,1996): "Devletin kurulması için askere ihtiyacın vardır. Askerin olması için servet dağıtman gerekir. Servet edinmek içinse halkın zengin olması gerekmektedir. Halkın zenginliğini ise ancak gelenekler ve töreler sağlar."

Töre, Türk yönetim anlayışının temelini oluşturan ve Türk sosyal hayatını düzenleyen zorunlu kuralların bütünüdür. Bu kurallar, bireylerin ve toplumun haklarını, özgürlüklerini, hükümdarın görevlerini belirler ve cezai hükümleriyle dikkat çeker. Törenin yerine getirilmesinden sorumlu olan hükümdar, devlet meclisinin görüşünü alarak gerektiğinde töreye uygun hükümler verir. Kutadgu Bilig'de törenin değişmez prensipleri şu şekildedir: adalet (könilik), iyilik (uzluk), eşitlik (tüzlük), insanlık (kişilik). Adalet, adil kanunların oluşturulması ve uygulanmasıyla ilgilidir. Adaletin olmadığı kanunlar, devletin tahtının bir ayak eksik kaldığı gibi devletin yıkılmasına sebep olur. Bu nedenle devleti korumak isteyen hükümdarın adil olması gereklidir (Kafesoğlu,1980).

Töre perspektifinden bakıldığında, her insan eşit haklara sahiptir. Adaletten ayrılmadan, herkese hakkaniyet ölçüsünde davranılır, ayrımcılık yapılmaz ve iltimas gösterilmezdi. Türklerin yönetim anlayışı, farklı milletlerden ve inançlardan olanlara saygı duyulması ve hoşgörü gösterilmesi üzerine kurulmuştur. Töre, eski Türk hükümlerinin tümünü kapsar. Hukuk tarihçisi Sadri Maksudi Arsal'a göre, töre; toplumsal yaşamı düzenleyen zorunlu kurallardır. Töre, Türk örf ve adetlerine dayanan kesin hükümleri içerir ve günümüzde de örf ve geleneklerin belirlediği hukuki kuralları ifade eder (Kafesoğlu,1980).

Hükümdarın kanunları belirleme ve gerektiğinde değiştirme yetkisi olduğu gibi, kendisi de bu kanunlara uymak zorundadır. Bu durum, Türk devletlerinin kanun hakimiyetine dayandığını ve yönetimin kişisel güçten değil, adil, eşitlikçi ve evrensel kanunlardan aldığı bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir. Kutadgu Bilig'de de bu fikir şöyle ifade edilmiştir: "Ey kanun koyucu, iyi kanunlar yap. Kötü kanun koyan, hayatta iken bile ölmüş sayılır. Ülke kılıçla korunur, ancak kalemle yönetilir."

Tanrı'nın bahsettiği yönetim hakkı olan "kut", hükümdarları halka karşı sorumlu kılar; hükümdar, halkı memnun edebildiği ve onları mutlu kılabilirdiği sürece kut'a sahip olur ve hüküm sürerdi. Ancak, hükümdarın kut'u, ondan geri alınabileceğine inanılarak, halkın itaati sağlanır ve hükümdar tahttan indirilebilirdi. Ayrıca, bu ilahi lütuf olan kut'un bir kişiden alınıp başka birine verilebilmesi için belirli niteliklere sahip olması gerektiği düşünülürdü.

Kutadgu Bilig'e göre, "hizmet", Türk devletinin temel taşlarından biridir. Hakanlar, kendilerini "topluma hizmet etmek için var" saydıklarında, halkı memnun edebilirlerdi. Türk hükümdarı, gücünü Tanrı'nın verdiği "kut"tan alır ve kut, hizmet ve adaletle yükselir. Kağan, halkına hizmet edebildiği ve onlara adil bir şekilde hükmettiği sürece iktidarda kalabilir.

Kut inancı, Türk düşünce hayatında temel bir ilke olarak uzun bir geçmişe sahiptir ve bu inanç, güçlü bir devlet felsefesi oluşturmuştur. Türklerin tarih boyunca büyük imparatorluklar kurmasına yol açmıştır. Kut inancı, toplumun her kesimine nüfuz etmiş ve günlük yaşamlarını düzenlemiş bir kavramdır (Ögel, 1982).

Kut kavramı, farklı düşünürler tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Ziya Gökalp'e göre, Kut Şamanizm'in bir kalıntısı ve bir tür "ruh"tur. Doerfer'e göre ise, kut insanın içindeki otonom bir ruh gücüdür ve özellikle hükümdar için gök ve yerden desteklenmeye muhtaçtır. Kaşgarlı Mahmud ise "kut" terimini "devlet" olarak tanımlamıştır. Vambery ve Radloff, "kut"u "saadet" olarak tanımlarken, S. M. Arsal'a göre kut, sadece "saadet" değil, aynı zamanda "talihlilik", "ikbal" ve "siyasi hakimiyet" anlamlarını da içerir (Balcı, 1999).

Kutadgu Bilig'e göre, "kut" doğrudan devletin temel taşlarından biridir. Hükümdarlığı elde etmek ve korumak için Tanrı'nın bir iradesidir.

Yusuf Has Hacib, eserinde devletin işleyişinde önemli roller üstlenen üç devlet görevlisine özel bir vurgu yapmıştır. Bu üç kişi; devlet işlerini düzenleyen vezir, askeri liderlik yapan başkomutan ve mali konulardan sorumlu hazinedardır. Ögel'in (2001) çalışmasında Kutadgu Bilig'deki vezirlerle ilgili şu beyitler öne çıkmaktadır: *“Vezir, beylere sunulmuş bir eldir/ Beylerin yükünü yüklenen vezirdir. Beyliğin kökünü berk tutan da vezirdir. İlde, beyden sonra eli uzun olan vezirdir. Davranış ve sözü ile beye yardımcı olur. /Vezirliği ona, damga kadehi ile verdi. Tuğunu, davulunu, zırhı ile birlikte verdi!”* (Açık, 2016).

Kutadgu Bilig'de komutanın sahip olması gereken özellikler şu şekilde sıralanmıştır: Komutanın çok çevik, sert ve deneyimli olması gerekmektedir. İhmalkârlık nedeniyle suçlanmamak için tedbirli ve uyanık olmalı, aynı zamanda cömert, cesur, mütevazı ve soğukkanlı olmalıdır. Malını askerleriyle paylaşmalı, birçok dost edinmeli, haysiyetli olmalı, düşmana şerefi için karşı koymalı ve öcünü almadan geri çekilmemelidir. Ayrıca domuz gibi inatçı, kurt gibi güçlü, ayı gibi azılı ve kızıl tilki gibi kurnaz olmalı, baykuş gibi gece uykusuz kalabilmelidir (Açık, 2016).

Kutadgu Bilig'de, üçüncü önemli devlet görevlisi olarak hazinedarın rolüne dikkat çekilmiştir. Hazinedar, hazinenin israf edilmemesi ve servetin düzgün bir şekilde yönetilmesi açısından kritik bir pozisyondadır. Hazinedarın özellikleri şöyle sıralanmıştır: Beyin güvenini kazanabilmesi ve görevini sürdürebilmesi için doğru, güvenilir, iyi ve dürüst bir insan olmalıdır.

Gözü tok olmalı, güven veren bir duruş sergilemeli, kalbinde Allah korkusu taşınmalı ve helal ile haramı ayırt edebilmelidir. Ayrıca, hazinenin israfını önlemek için eli sıkı ve ihtiyatlı davranmalıdır (Açık, 2016).

3.4.1. Hükümdarın Sahip Olması Gereken Özellikler

Eski Türk hükümdarı, sadece devletin lideri değil, aynı zamanda toplumun da önderiydi. Hem o andaki durumdan hem de gelecekte sorumluluk taşıyordu, bu da görevini son derece ağır kılıyordu. Bu zorlu görevi başarabilmek içinse iyi eğitim almış, yetenekli, zeki, bilgili ve deneyimli kişilere ihtiyaç duyuluyordu. Türk hükümdarının belirli üstün niteliklere sahip olması gerekiyordu (Koca, 2002).

Kutadgu Bilig'in genelinde devlet yönetimi, insan faktörünün merkezine yerleştirilmiş ve yönetimin temelini oluşturan bir konu olarak ele alınmıştır. Eserde sıkça rastlanan öğütler ve tartışmalar, yöneticiler ile yönetilenler arasındaki ilişkiye odaklanarak bu önemi vurgulamaktadır (Caner, 2002).

Türk Devlet Geleneğine göre, hükümdarlık yetkisi Tanrı'dan alınır ve dolayısıyla hükümdarın kendisinin bu yetkiye katkısı olmaz. Kutadgu Bilig'de de "Hükümdarın asil soya sahip olması" ifadesiyle bu önemli özellik vurgulanmıştır. Hükümdarlık için gereken bu özelliğin yanı sıra diğer önemli nitelikler şunlardır:

3.4.1.1. Asil Bir Soya Sahip Olmak

Türk Devlet Geleneği'nde, Kağanlar ve Sultanlar, Oğuz Han veya Afrasyâb'ın varisleri ve halefleri olarak kabul edilerek, hükümdarlık yetkilerini ilahi kökenli bir soydan aldıkları inancıyla kutsal hale gelirlerdi. Bu soydan gelme durumu, hükümdarların meşruiyetlerini sağlamalarına ve halk tarafından kabul görmelerine olanak tanırdı. Meşru hükümdarlık iddiasının temel nedeni ise Tanrı'nın yönetim yetkisini belirli bir soya verdiği inancıdır. Bu inanç, Kutadgu Bilig'de geçen şu ifadelerle de vurgulanmıştır:

"1931 bu beylik işini hep beyler bilir; kanun ve nizam, örf ve âdet onlardan gelir. 1932 Bey doğarken beylikle doğar; görerek öğrenir ve böylece işlerin hangisinin daha iyi olduğunu bilir. 1935 Bu beylik işi, beylerin işidir; beylerin işini bey olan kimse bilir. 1949 "Beylik için insanın ilk önce asil soydan olması gerektir... 1950 Babası Bey ise, oğul bey doğar; o da babaları gibi bey olur. 276 Eğer dikkat edersen görürsün ki, dünya beyleri arasında en iyileri Türk beyleridir."

3.4.1.2. Akıllı ve Bilgili olmak

Yusuf Has Hâcib'in eserinde, hükümdarın sahip olması gereken en önemli özelliklerden biri "akıllı ve bilgili olmak"tır. Hatta, "bey" ile "bilgi" arasındaki ilişkiyi vurgulamak için şu ifade kullanılır:

"1953 Bey adı, bilig sözüyle bağlantılıdır; bilgi olmadığında sadece 'bey' kalır."

Kutadgu Bilig, duygusal dünyaya değil, rasyonalizme ve gerçekliğe odaklanarak, inançlarından ziyade hakikate bağlılığı vurgular. Bu yaklaşım sadece devlet yönetiminde değil, mesleki değerlendirme ve icra tarzında da bilgiye büyük önem verir. Bu da mucizeden çok gerçekçi düşünceye inanan bir topluluğun zihniyetini yansıtır (Kafesoğlu, 1980).

Yusuf Has Hâcib, hükümdarın akıllı ve bilgili olmasına vurgu yaparak, devletin temelini akıl ve bilgiye dayandığını vurgulamak istemiştir.

“224 Dünyayı elde tutmak için insanın anlayışlı olması ve halkı itaat altına almak için de bilgisi bulunması elzemdir. 281 Dünyaya hâkim olmak ve onu idare etmek için pek çok fazilet; akıl ve bilgi lazımdır. 301 Kimde akıl varsa, o, âsil insan olur; kimde bilgi varsa, o beylik bulur., 1968 Bey halkı bilgi ile elinde tutar; bilgisi olmazsa akli işe yaramaz. 1971 Bey bilgili, akıllı ve zeki olmalıdır; beyliğin hastalığına ancak bunlar ile çare bulunabilir. 1972 Bilgili, akıllı ve hâkim hükümdarın her iki dünyada da makamı yüksek olur.”

3.4.1.3. Âdil Olmak, Zâlim Olmamak ve Boş Yere Kan Dökmek

Yusuf Has Hâcib’e göre yöneticiler, halkı baskı altında tutan bir devlet düzeni kurmamalı ve adil olmalıdırlar.

“1435 eğer devamlı ve ebedî beylik istiyorsan; adaletten ayrılma ve halk üzerinde zulmü kaldır. 2171 Bütün faziletlerde herkesten üstün olmalı; halka karşı adaletle muamele etmelidir. 3266 Bey halka karşı iyi ve âdil olursa; onun faydası bütün halka dokunur ve halk saâdete kavuşur.”

Yusuf Has Hâcib, hükümdarın halka iyilik yapmakla yükümlü olduğunu belirtmiş ve bunun ancak adaletin sağlanmasıyla mümkün olacağını ifade etmiştir. Yusuf’un bilge hükümdarı, Farabî ve Eflatun’un filozof kralı gibidir; amacı iyilik ve erdemdir. Bu nedenle, hükümdar zalim ve cimri olmamalı, gereksiz yere kan dökmemelidir.

“2030 Zalim adam uzun müddet beyliğe sahip olamaz; zalimin zulmüne halk uzun müddet dayanamaz. 3107 Kanun su gibidir; zulüm ise ateş gibi her şeyi mahveder; sen berrak su akıttın ve ateş söndü. 5505 Zalim olma, zulmü kötülere karşı tatbik et; bütün memleketi kötülerden temizle. 5260 Kendine düşman edinme ve kan dökme; can çıkarken, bu iki günahdan dolayı inler.”

3.4.1.4. Cesaretli, Güçlü ve Kahraman Olmak

Türk hükümdarı, sadece devletin merkezinde oturup emirler veren biri değildi. O, her türlü mücadelede ön saflarda yer alır ve verdiği emirleri önce kendisi uygular. Çünkü Türk hükümdarı, her mücadelenin öncelikle kendi sorumluluğunda olduğunu bilirdi. Ayrıca, kendi cesaret ve kahramanlığının, takipçilerini cesaretlendireceğinin farkındaydı. Bu nedenle, Türk kağanında bulunması gereken en önemli özelliklerden biri cesaret ve kahramanlıktı (Koca, 2002). Bu önem, Kutadgu Bilig’de şu beyitlerle dile getirilmiştir:

“1949 Bey; cesur, kahraman, kuvvetli ve pek yürekli olmalıdır. 1961 Halk için beyin cesur ve kahraman olması iyidir; büyük işleri ancak bu meziyetler ile karşılamak mümkündür. 2043 Bey, cesur, kahraman ve atılgan olmalı; bey cesareti ile düşmana karşı koyar. 284 Bu cihana hâkim olmak için, bin türlü fazilet gerek; yaban eşeğini alt etmek için, arslan olmak gerek”.

3.4.1.5. Siyaset İlmine Sahip Bulunmak

Yusuf Has Hâcib’e göre, Türk devlet anlayışında hükümdarda aranan önemli özelliklerden biri de ülke ve milleti iyi yönetebilmek için hükümdarın siyaset bilgisine sahip olmasıdır. Türk

kağanında aranan bir diğer önemli nitelik, hükümdarın devlet yönetiminde dikkatli ve öngörülü davranmasıdır. Bu özellikler ile ilgili bazı beyitler şunlardır:

“2128 Bey, memleket ve kanunu siyaset ile düzene koyar; halk, hareketini onun siyasetine bakarak tanzim eder. 2130 Beylerin kapısını siyaset süsler; bey siyaset ile memleketini düzene koyar. 2014 Bey çok ihtiyatlı, çok da uyanık olmalı; beyler ihmalkâr olurlarsa bunun cezasını başkaları çeker. 5258 Beyliğin kökü ihtiyatlı olmak ve uyanık durmaktır; bir dünya daha istersen, onu da bunlarla bulursun.”

3.4.1.6. Zeki ve Uyanık Olmak

Kutadgu Bilig’de, hükümdarın zeki ve uyanık olması, devletin devamlılığı açısından son derece önemlidir.

“1971 Bey, bilgili, akıllı ve zeki olmalıdır; beyliğin hastalığına ancak bunlar ile çare bulunabilir. 440 Devlet işindeki bu tedbir ve uyanıklık; devletin uzun müddet devamı için daima faydalı olmuştur. 1436 Ey hükümdar, sen bugün halkın başında bulunuyorsun, halkı gözet, aklın başında ve uyanık ol.”

3.4.1.7. Cömert Olmak, Açgözlü Olmamak

Türkler, tarih boyunca cömertliği büyük bir değer olarak görmüşler ve bu özelliği yalnızca hükümdarlarında değil, tüm yöneticilerinde de aramışlardır. Beyin cömert olması, dünya malına tamah etmemesi gerekir. Bu özellikler halkın hayır duasını almasıyla tamamlanmalıdır. Bey, açgözlü olmamalıdır. Yusuf Has Hâcib, bu konuda şu beyitlere yer vermiştir:

“1402 Ey hükümdar, hasis olma, cömert ol cömert; cömertliğin adı ebedi kalır, ölmez. 1964 Bey, bilgili, akıllı, halka muamelesi iyi; cömert, gözü tok ve gönlü zengin olmalıdır. 2050 Beyler cömert olursa adları dünyaya yayılır; bunların nâm ve şöhretleri ile dünya korunur. 5491 Halka huzur ve rahat sağlayacak bir nizam kur; sana hayır dua etsinler. 5919 İyi ad bırakmış olan bir kimse, her ne kadar kara toprak altında çürüse bile, sen onu diri bil. 2000 Bey, tok gözlü, hâyâ sahibi ve yumuşak tabiatlı olmalı; sözünde ve hareketinde açık ve vâzih davranmalıdır.”

3.4.1.8. Dürüst Olmak, Doğruluktan Ayrılmamak

Kutadgu Bilig’de, Türk hükümdarında bulunması gereken önemli bir özellik de dürüstlüktür. Yusuf Has Hâcib, bir bey için en kötü durumun, adının yalancıya çıkması olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, az konuşmanın faydalarından bahsederek, diline hâkim olamayan bir beyin saadetinden endişe edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

“809 ben işleri doğruluk ile hallederim: insanları bey veya kul diye ayırmam. 821 Beyliğin temeli doğruluk üzerine kurulmuştur; doğruluk yolu beyliğin esasıdır. 1293 Büyük ve halkla baş olmak istersen, doğru yoldan şaşma. 1963 Halk için beyin çok seçkin olması lazımdır; özü sözü doğru ve tabiatı güzide olmalıdır. 5195 Tanrı seni doğruluk için bu mevkie getirdi; haydi doğru ol ve doğruluk ile yaşa. 5079 Bey, sözü dürüst olmalı ve o bundan caymamalıdır; sözünden dönen kimseye erkek denilmez. 2037 Ey devletli hükümdar, en kötüsü beylerin adının yalancıya çıkmasıdır. 6094 Doğru söyle, sözün dürüst ve tam olsun; sözü yalan kimseler küstah olur.

3.4.1.9. Sabırlı ve Kararlı Olmak, Aceleci Olmamak

Hükümdar, devlet işlerini yürütürken aceleci davranmamalı, sabırlı olmalı ve öfkesine hâkim olmalıdır.

“1988 Sabır ve sükûnet bey için bir ziynettir; bunlar beyliğin başta gelen meziyetleridir. 2170 O, gözü tok, sabırlı, alçak gönüllü, şefkatli ve sakin tabiatlı olmalıdır. 588 Hiçbir işte acele etme, sabret, kendini tut; kul sabırlı olursa beylik mertebesini bulur. 1996 Acelecilik herkes için fenadır ve derunî bir korku neticesidir; eğer bu beyde olursa, onun yüzü kül renkli olur.”

3.4.1.10. Merhametli ve Yumuşak Huylu Olmak

Hükümdarın, devletini ve halkını koruyup etkin bir şekilde yönetebilmesi için merhametli, anlayışlı, hoşgörülü ve iyi huylu olması gerekir. Bir millet, çok sayıda bireyi olan bir aile gibidir. Aile büyüğünün çocuklarına gösterdiği sevgi, şefkat ve hoşgörü ile hükümdarın halkına gösterdiği ilgi arasında pek bir fark olmamalıdır. Eğer fark varsa, hükümdarda mutlaka bir noksanlık vardır (Atalay, 2002). Yusuf Has Hâcib de bu duruma dikkat çekerek şu sözleri söylemiştir:

“1412 Halk koyun gibidir; bey onun çobanıdır; çoban koyunlara karşı merhametli olmalıdır. 2073 Bey, gönlünü açık tutmalı, eli açık olmalı; merhameti de bunlarla mütenasip olmalıdır. 2169 Bey, memleketini iyice koruyabilmesi için; bir de asil, hâyâ sahibi, yumuşak huylu ve merhametli olmalıdır.”

3.4.1.11. Nefsine Hâkim Olmak ve İçki İçmemek

Yusuf Has Hâcib'e göre, hükümdar kendi arzularının esiri olmamalı; zinadan, içkiden ve kötülükten uzak durmalıdır. Çünkü hükümdarın tutum ve davranışları halka örnek olur ve halk da onu takip eder.

“5318 Ey hükümdar, bu nefsinde karşı koy; onun arzusunu yerine getirip, ona zevk sürdürme. 6097 Arzularına hâkim ol; öfkelenirsen kendini tut; nefsin eğri yola saparsa, ona mâni ol. 1334 Şarap içme, fesada karışma, uzak dur; zina yapma, fiske ve fücür ile kara yüzlü olma. 2091 Bey içki içmemeli ve fesatlık yapmamalıdır; bu iki hareket yüzünden, sonunda ikbal elden gider. 2097 Dünya beyleri şarabın tadına alıştırlarsa; memleketin ve halkın çekeceği zahmet çok acı olur. 2106 Bey içkiye müptela, müfsit ve kaba olursa, onun bütün halkı da ayyaş olur.”

3.4.1.12. Mağrur ve Kibirli Olmamak-Mütevazi ve Alçak Gönüllü Olmak

Kibirli olup halkla bağlarını koparan bir devlet başkanı, iyi bir lider olamayacağı gibi halkın sevgisini de kazanamaz ve Türk devlet geleneğinde önemli olan babalık vasfını da elde edemez. Yusuf Has Hâcib'e göre, kibir ve gurur gibi olumsuz özellikler, insana yakışmayan ve insanı insanlıktan uzaklaştıran davranışlardır. Yusuf Has Hâcib, gurur ve kibirin insanı başarıdan uzaklaştıracağını vurgulayarak, saadete ancak tevazu ve alçakgönüllülükle ulaşılabileceğini şu sözlerle dile getirmiştir:

“2118 Bey, mağrur, kabadayı ve kibirli olursa, ey oğul; onlar şüphesiz itibar görmezler. 5211 Alçak gönüllü ol, gururlanma; hizmetkârlarım ve askerim çok diye kibirlenme. 5215 Kuvvetine güvenerek kibirlenen kimse, bir sineğe bile çare bulamadı. 5326 Sen beylik ile mağrur olma, fazla kibir getirme; kendini koru. 6372 Büyüklük, bu devlet ve

bu saadet, insanı; yapmakla mükellef olduğu işleri bırakıp, kibirli olmaya sürükler. 2121 Bey, mütevazi ve alçak gönüllü olmalıdır; eğer böyle değil ise, sen ondan elini çek. 2478 İnsan gönlünü alçak tutarsa; saadet gelip onu bulur; hayatta herkes güler yüz ve tatlı söz etrafında toplanır. 4534 Eğer sen bey ve halkın büyüğü olursan; buna karşı tevazu ve nezaket fedakârlığını göze al.”

3.4.1.13. Tatlı Dilli ve Güler Yüzlü Olmak

Yusuf Has Hâcib'e göre, bir hükümdar olmanın koşullarından biri, nazik ve hoşgörülü bir üsluba sahip olmak ve her zaman gülümseyen bir yüzle halka yaklaşımdır.

“547 Halk içinde kim nüfuz sahibi olursa, onun dili ve sözü tatlı olmalı, kendisi tevazu göstermelidir. 1327 Kardeş ve akrabaya yakınlık göster; güler yüzle büyüğün ve küçüğün gönlünü al. 6095 Güler yüzlü, tatlı sözlü ol ve iyi hareket et; böylece devir döner ve saadet sana geliverir.”

3.4.1.14. Vefalı, İnsaniyetli ve İyi Tabiatlı Olmak

Yusuf Has Hâcib, hükümdarın bu niteliklere sahip olması gerektiği konusunda eserinde şu ifadeler yer vermiştir:

“1596 Ey asil insan, insanlığı bırakma; insanlara karşı daima insaniyet ile muamele et. 1598 Başkasının emeğini takdir etmeyen kimse, tam manası ile bir öküz olur, ey devlet adamı. 1691 Vefaya karşı vefa göstermek insanlık vazifesidir; vefakârlık et, insan ol ve adını yükselt. 1980 Tanrı kuluna, saadet ile fazileti nasip ederse; onun tabiatı iyi ve hareketi mükemmel olur. 1981 İl ve şehirleri idare, sulh ve sükûneti temin etmek için; hükümdarın iyi tabiat ve binlerce fazilete sahip olması lâzımdır.”

3.4.1.15. Takvâ ve Hayâ Sahibi Olmak

Yusuf Has Hâcib'e göre, takva sahibi bir insan dikkatli davranır ve bu sayede doğru işleri gerçekleştirir; hayâ duygusu ise her türlü uygunsuzluğu engeller.

“1987 Eğer Bey takvâ sahibi ve temiz kalpli olmazsa; hiçbir vakit temiz ve isabetli hareket edemez. 2005 Bey, hâyâ sahibi ve insanların seçkini olmalı; hayâ sahibinin tavır ve hareketi eksilmeyen bir bütündür. 2007 Tanrı kime hayâ ve iz'an vermişse; ona devlet ile birlikte bütün şerefleri vermiş demektir. 2201 İnsanların seçkini, hayâ sahibi olandır; hayâ sahibi olan kimse insanların başıdır.”

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kutadgu Bilig, Türk İslam Edebiyatının ilk örneklerinden biri olarak üzerinde pek çok çalışma yapılmış bir eserdir. Bazıları tarafından siyasetname, bazıları tarafından ise nasihatname olarak değerlendirilmektedir. Ancak, hangi kategoride ele alınırsa alınsın, Kutadgu Bilig evrensel mesajlar içeren ve çağlar üstü bir eser olarak kabul edilmelidir. Kutadgu Bilig, devlet yönetimi ve siyaset, bilgi edinmenin önemi, çocuk eğitimi, ahlaki meseleler ve ahiret gibi geniş bir yelpazede birçok konuyu kapsamaktadır.

Yusuf Has Hâcib, eserinde hem dönemi hakkında bilgi verirken hem de gelecek nesillere saadete ulaşmanın yollarını göstermektedir. Kutadgu Bilig'de, Hâcib'in kafasındaki ideal insanın özellikleri de okuyuculara aktarılır.

Ona göre ideal insan, tüm kötülüklerden uzak durmalı, iyi huylara sahip olmalı, ibadetlerine devam etmeli, takva sahibi olmalı ve şiir, hendese, hesap gibi ilimlerde bilgili, irfan sahibi olmalıdır. Ayrıca, bu kişi adaletli, doğru, ağırbaşlı, alçakgönüllü, cömert, iyiliksever, merhametli, insaf sahibi, hırsızlık yapmayan, yalan söylemeyen, içki içmeyen ve dedikodudan uzak duran biri olmalıdır.

Eğitim ve öğretim, insanın en değerli varlık olarak yaratılmasının bir gereği olarak, sorumluluklarını yerine getirmesi için en temel ihtiyaçlardan biridir. Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig’de ideal insanı yetiştirirken, örgün eğitim kurumlarına yer vermez; bunun yerine aileye büyük bir rol atfeder. Çocuğun yaşam boyu sürecek eğitiminde, çocukluk dönemi kritik bir aşamayı temsil eder. İşlenmeye hazır değerli bir maden gibi olan çocuk, bu dönemde aldığı eğitim ve öğretimle tüm yaşamını şekillendirir. Bu nedenle, ailenin bireyin eğitiminde anahtar bir rolü vardır.

Bundan dolayı, temel eğitimin ailede başlaması büyük önem taşır. Anne ve babanın doğru bir eğitim almış ve ahlaklı bireyler olması, sahip oldukları bilgi ve olumlu özellikleri çocuklarına aktarmaları, çocuğun gelişimine önemli katkılar sağlar. Okul eğitimi sürecinde, öz kültürle yetişmiş idealist öğretmenler ve okul yöneticilerinin varlığı da eğitimin kalitesini artırır. Eğitim alanında çalışan kişilerin ahlaklı ve cesur olmaları, gelecek nesilleri dönemin olumsuz eğitim değişikliklerinden ve politikalarından bir ölçüde koruyacaktır. Eğitim ortamını ve çalışanlarını yönetmek bu bakımdan büyük önem taşır. İyi bir yönetim, sağlam bir eğitimi zorunlu kılar. Bu sebeple, eğitim sürecinde yer alan aile, öğretmen, idareci ve en üst düzeydeki yöneticilere kadar herkesin milli bir anlayışla ve İslam ahlakıyla eğitilmesi meselenin özüdür. Sonuç olarak, doğru bir eğitim anlayışı ve çözüm yolu oluşturmak gereklidir. Bu nedenle, eserde eğitim ve yönetim kavramları birbiriyle iç içe geçmiştir.

Kutadgu Bilig, tarih boyunca toplumsal ve siyasal alanda yaşanan pek çok sorunun çözümünde kılavuz niteliği taşımıştır. Yönetim ilkelerinden devlet teşkilatına kadar birçok konuda önemli ipuçları sunarak, yöneten ve yönetilen ilişkisini şekillendirmiş ve insanların başucu kitabı olmuştur. Günümüzde de bu eserin rehberliğinde yöneticiler ve yönetilenler arasındaki ilişkilerin sağlanması ve sorunların çözümü için önemli bir kaynak olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Kutadgu Bilig üzerine yapılan bu araştırmada ulaşılan sonuçları özetleyecek olursak:

Eserde, çocuğun erken yaşlardan itibaren aile tarafından kendi inanç ve kültürel değerleri doğrultusunda eğitilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Temel ahlaki eğitim olan ilk öğretim, aile tarafından sağlanmalıdır. Aile, çocuğa disiplinli bir eğitim vererek zararlı çevre ve arkadaşlardan uzak tutmalıdır.

Eserde çocuğun hafifçe dövülmesi gerektiğine dair ifadeler günümüzde çocukların olumsuz duygular geliştirmesine ve zarar görmesine neden olabileceğinden, yanlış bir eğitim yöntemi olarak kabul edilir. Bu tür bir davranış, çağdaş eğitim anlayışına uygun değildir.

Ayrıca, eserde vurgulanan ahlaklı olmanın önemi günümüzde de geçerlidir. Ahlaklı bir insan hem bu dünyada hem de öbür dünyada mutluluğu yakalayacaktır. Ahlsızlık ise bireyi bu dünyada dışlanmış ve yalnız hissettirecek, öteki dünyada ise kötü ahlakının sonuçlarıyla karşılaşmasına neden olacaktır.

Kadınların evde tutulması gerektiği ve onların uygunsuz davranışlarının sorunlara yol açabileceği ifadesiyle, kadınlar korunması gereken varlıklar olarak sunulmuştur. Ancak, yazarın kadınlara yönelik olumsuz düşünceleri, kadınların toplumdaki rolü ve önemi göz önünde bulundurulduğunda, yazarın kişisel görüşü olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca, eserde kadınların eğitimine yeterince vurgu yapılmadığı tespit edilmiştir.

Kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesi gerektiği ve yaşamasının değil ölmesinin daha iyi olduğu düşüncesi, günümüzde kabul edilemez bir görüş olarak değerlendirilir ve yazarın kişisel görüşü olarak yorumlanır. Eserde, kız çocuklarının eğitimine ilişkin yeterli bilgi verilmemiş ve erkek çocuklarına verilen önem, kız çocukları için aynı düzeyde sağlanmamıştır.

Kutadgu Bilig'e göre, devletin lideri, topluma örnek oluşturur. Bir hükümdarın ahlaki ve erdemli olması gerekmektedir. Ayrıca, bilgili, akıllı, cesaretli ve tedbirli olmalıdır. Kötülüğü hemen cezalandırarak huzuru sağlamalı ve halkın güvenini kazanmalıdır. İdarecinin ahlakı ve davranışları, halkın düşünce ve davranışlarını etkiler. Eğer halk doğru bir şekilde yönetilirse, devlete hizmet eder ve devleti korur.

İdeal bir toplum meydana getirmek için, devlet yöneticilerinin eğitimi büyük önem taşır. Hükümdarın eğitimi, etrafındaki bilgili ve akıllı kişilerin rehberliğiyle sağlanır. Bu şekilde adil ve etkili bir yönetim anlayışı geliştirilir, ideal bir toplum ve devlet yapısı oluşturulur. Eserde, eğitimin devletin sağlıklı işleyişi ve huzurlu, refah seviyesi yüksek bir toplum için temel bir gereklilik olduğu üzerinde durulmaktadır.

Bugün Türk eğitim anlayışı, yerel kültür ve milli karakter temel alınarak yeniden gözden geçirilmeli ve milli bir perspektifle şekillendirilmiş politikalar öncelikli olarak uygulanmalıdır. Yeni eğitim stratejileri oluşturulurken başarılı ülkelerin deneyimleri sadece ilham kaynağı olarak görülmeli, onların yöntemleri körü körüne taklit edilmemeli ve bütün açılardan ele alınmadan kabul edilmemelidir. Eğitimdeki öncelik, öğrencilerin karakter gelişimini milli ve ahlaki değerler ışığında desteklemek ve onlara sadece akademik başarı değil, aynı zamanda milli ve ahlaki değerlerle uyumlu bir kişilik kazandırmaktır. Türk milli eğitimi, ideal insan tipini öncelikle milli ahlak ve kültürel değerlerle donatılmış sağlam bir kişilik olarak tanımlamalıdır. Ancak bu tür bir kişilikle her alanda başarıya ulaşılabilir.

KAYNAKÇA

- Acındı, Ö. (2006). Kutadgu Bilig ile Siyâsetnâmedeki Halk Anlayışlarının Karşılaştırılması (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi, Niğde.
- Açık, T. (2016). Kutadgu Bilig'de devlet yönetimi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(1), 419-438.
- Ağca, F. (2014). Türkistanlı Bir Bilge: Yusuf Has Hacip. Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması (ss. 79-88), Eskişehir.

- Akyol, A. (2015). Kutadgu Bilig' de ahlak ve siyaset. Ankara: Araştırma.
- Akyüz, H. (2002). Kutadgu Bilig'de Sosyo-Pedagojik ve Siyasal Söylem. Erzurum.
- Arat, R. R. (1970). Kutadgu Bilig ve Türklük Bilgisi. Türk Kültürü, 98, 72.
- Arat, R. R. (1986). Kutadgu Bilig. İslam Ansiklopedisi, 6, 1038.
- Arat, R. R. (1991). Kutadgu Bilig. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arat, R. R. (2008). Kutadgu Bilig. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Atalay, B. (2002). Türk Devlet Geleneğine Göre Devlet Adamlarında Bulunması Gereken Asgari Hususiyetler. Türkler, 2, 859-867.
- Balcı, C. (1999). Destanlardan Kutadgu-Bilig'e Türk Devlet Geleneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Başer, S. (2011). Kutadgu Bilig'de kut ve töre. İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- Bombacı, A. (1953). Kutadgu Bilig Hakkında Bazı Mülahazalar. Köprülü Armağanı, 69.
- Caner, C. (2002). Kutadgu Bilig'de Türk Yönetim Felsefesi. Türk Dünyası Araştırmaları, 137, 139-144.
- Çağırın, L. (1995). Kutadgu Bilig'de eğitim ve öğretim (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sakarya.
- Dilaçar, A. (1995). 900. Yıldönümü dolayısıyla Kutadgu Bilig inceleme. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu yayınları.
- Dönmez, S., & Koçak, ğ. (2018). Kutadgu Bilig'de çocuk eğitimi. Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, 6(15), 145-192.
- Ercilasun, A. B. (1985). Karahanlı Devri Türk Edebiyatı. İstanbul: Ötüken-Söğüt.
- Ergin, M. (2011). Orhun Abideleri. İstanbul: Boğaziçi.
- Has Hacib, Y. (1979). Kutadgu Bilig (Haz. R. R. Arat, I, Metin). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Has Hacib, Y. (1959). Kutadgu Bilig (Haz. R. R. Arat, II, Tercüme). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Has Hacib, Y. (1998). Kutadgu Bilig (R. R. Arat, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Has Hâcib, Y. (2003). Kutadgu Bilig (R. R. Arat, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Hassan, Ü. (2002). Karahanlılar ve Kutadgu Bilig. Türkiye Tarihi, 1, 311.
- Jamal, G., & Kafkasyalı, M. S. (2016). Kutadgu Bilig araştırmaları tarihi. Ankara: Karınca.
- Kafesoğlu, İ. (1980). Kutadgu Bilig ve kültür tarihimizdeki yeri. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1988). Türk Millî Kültürü. İstanbul: Boğaziçi Yay.
- Kafesoğlu, G. (2002). Eski Türk dini. In H. Güzel, K. Çiçek, & S. Koca (Eds.), Türkler: cilt 3 (s. 290-302). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Karamanlıoğlu, A. F. (1970). Kutadgu Bilig'in Diline ve Adına Dair. Türk Kültürü, 98, 131.
- Kaşgarlı Mahmud (1985). Divânü Lugâti't-Türk! (Besim Atalay, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaşgarlı, S. M. (2004). Uygur Türkleri kültürü ve Türk dünyası. İstanbul: Çağrı.
- Kazmaz, S. (2000). Hukuk ve devlet yönetimi açısından Kutadgu Bilig. Ankara: Takav Matbaacılık.
- Külekçi, N. (2005). Kutadgu Bilig'den seçmeler (3. baskı). İstanbul: Toker Yayınları.
- Koca, S. (2002). Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı. Türkler, 2, 823-844.
- Levend, A. S. (1969). Kutadgu Bilig. Türk Dili, XX(18), 2.
- Ögel, B. (1982). Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar). Ankara.

- Ögel, B. (2001). Dünden bugüne Türk kültürünün gelişme çağları. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Paçacıoğlu, B. (1998). Orta Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi. Sivas: Dilek.
- Rasonyi, L. (1996). Tarihte Türklük (4. baskı). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Silahdaroğlu, F. (1996). Günümüz Türkçesi ile Kutadgu Bilig uyarlaması. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Tuğral, O. (2008). Kutadgu Bilig ve Siyasetname 'de devlet anlayışı (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Ülkütaşır, M. Ş. (1970). Yusuf Has Hâcib ve Kutadgu Bilig Üzerine Küçük Bir Araştırma. Türk Kültürü, 98, 91-93.
- Yavuz, K. (2007). Yusuf Has Hacib ve Kutadgu Bilig. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 37(37), 137-180.
- Yavuz, K. (2009). Doğumunun 990. yılında Yusuf Has Hacib ve eseri Kutadgu Bilig bildirileri. In M. Duman (Ed.), Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yeni Türk Ansiklopedisi. (1985). Yusuf Has Hâcib, 12, 483.